

P O E S I A I P O È T I C A
E N E L S " F E N Ò M E N S " D ' A R A T

TESI DOCTORAL

JAUME ALMIRALL I SARDÀ

DIRECTOR: DR. CARLES MIRALLES I SOLÀ

UNIVERSITAT DE BARCELONA
FACULTAT DE FILOLOGIA
1 9 9 2

ÍNDIX

0	INTRODUCCIÓ	1
<u>PRIMERA PART:</u> <u>LA FAMA D'ARAT</u>		
1	ARAT EN LA CONSIDERACIÓ DELS ANTICS	7
1.0	<u>Consideracions preliminars</u>	8
1.1	<u>Testimonis poètics i crítics</u>	10
1.1.1	Cal·límac	10
1.1.2	Lònidias	75
1.1.3	Ptolomeu	85
1.1.4	Meleagre	95
1.1.5	Cinna	106
1.1.6	Ciceró	133
1.1.7	Virgili	139
1.1.8	Ovídi	147
1.1.9	Quintilià	164
1.1.10	"De sublimitate"	168
1.1.11	Plini	177
1.2	<u>Altres testimonis</u>	180
1.2.1	Filodem	181
1.2.2	Antípatre	183
1.2.3	Estrató	186
1.2.4	M. Terenci Varró	187
1.2.5	Petroni	189
1.2.6	Pomponi Mela	191
1.3	<u>Conclusions</u>	192
2	LA CRÍTICA MODERNA	194
2.0	<u>Consideracions preliminars</u>	194
2.1	<u>Principals comentaristes moderns</u>	196
2.1.1	G. Kaibel	196
2.1.2	G. Knaack	198
2.1.3	W. Schmid & O. Stählin	199
2.1.4	W. Kroll	201
2.1.5	U. von Wilamowitz-Möllendorf	203
2.1.6	B. A. van Groningen	205
2.1.7	A. Körte & P. Händel	207
2.1.8	D. A. Kidd	209
2.1.9	A. Lesky	211
2.1.10	W. Ludwig	213
2.1.11	A. Traglia	215
2.1.12	V. Citti	217
2.1.13	W. Sale	219
2.1.14	F. Solmsen	221
2.1.15	M. Erren	222
2.1.16	B. Effe	225
2.1.17	M. Pendergraft	227
2.2	<u>Conclusions</u>	230

SEGONA PART:
LECTURA DELS "FENÒMENS"

3	ELS "FENÒMENS", POEMA HERMENÈUTIC	233
3.1	<u>El cel nocturn com a transsumpte de l'escriptura</u>	233
3.2	<u>La caracterització de la Nit</u>	240
3.3	<u>La caracterització de les constel·lacions</u>	249
3.4	<u>Els signes</u>	260
4	LA NAVEGACIÓ COM A METÀFORA DE LA POESIA	269
4.0	<u>Consideracions preliminars</u>	269
4.1	<u>Filiació i pervivència de la simbologia poètica de la navegació</u>	270
4.2	<u>Reminiscències de l'"Odissea"</u>	284
4.3	<u>"Ulisses"</u>	316
4.4	<u>ΟΛΙΓΟΝ ΞΥΛΟΝ</u>	326
5	EL PROGRAMA POÈTIC	345
5.1	<u>Caracterització general</u>	345
5.2	<u>Nocions negatives</u>	365
5.2.1	La grandària desmesurada	365
5.2.2	El desordre	378
5.3	<u>ΛΕΠΤΟΤΗΣ</u>	381
6	AMBIGUITAT, IRONIA, HUMOR	389
7	LA FIRMA DEL POETA	398
	BIBLIOGRAFIA	408

A P È N D I X

1	ΑΠΑΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ (TEXT GREC)	427
2	ELS <u>FENÒMENS</u> D'ARAT (TRADUCCIÓ CATALANA)	469

0 INTRODUCCIO

Es característic de moltes aproximacions a la poesia d'Arat el replantejament de la qüestió de la fama d'aquest poeta. El contrast entre l'enorme èxit aconseguit pels Fenòmens al llarg de tota l'Antiguitat, i la fredor i, sovint, també el menyspreu amb què ha estat jutjat pels moderns, és un problema que ha estat plantejat durant molt de temps, i que tal vegada encara no ha estat resolt del tot. No es tracta, certament, de l'única obra de la literatura antiga que es troba en aquesta incòmoda situació, però és probable que no n'hi hagi cap en la que els extrems de la polèmica corresponguin a judicis tan distants entre ells com els que es poden trobar a propòsit del poema arateu. Els Fenòmens han estat objecte, doncs, per part dels moderns, d'una --diguem-ne-- doble incomprensió: la que afecta al poema mateix i la que es reflecteix en la contradictòria fama del poeta.

Atenent a l'assumpte i al tractament del mateix, els Fenòmens pertanyen a l'anomenada poesia didàctica; l'obra, d'altra banda, és un producte extraordinàriament refinat, una estilitzada recreació literària de l'antiga poesia èpica. Sens dubte, aquestes dues consideracions poden oferir alguns elements de judici a propòsit de la incomprensió mostrada pels moderns respecte d'aquest poema. El fet és que l'obra d'Arat

sembla haver interessat més, al llarg dels temps moderns, a la Ciència astronòmica que no a la Literatura --llevat potser d'algun passatge que ocasionalment ha estat recordat i lloat com a excepcional dintre del conjunt. D'altra banda, els filòlegs han atès, tradicionalment, respecte d'aquesta obra, sobretot als aspectes lèxic, gramatical i mètric.

Tan sols després que els estudis històrics i literaris han donat pas, en certa mesura, a una nova sensibilitat i a una nova disposició envers l'època hel·lenística, s'ha plantejat la necessitat de resoldre la qüestió de la fama d'Arat. Els estudis més recents sobre aquest autor han pogut partir ja amb plena seguretat de la idea que calia tenir en la màxima consideració el judici dels antics a propòsit dels Fenòmens. D'aquesta manera, tant pel que fa a la perspectiva amb què hom ha analitzat el poema, com en virtut dels resultats de les diverses anàlisis, l'obra d'Arat ha estat considerada com una de les notables realitzacions poètiques del seu temps.

En línies generals, la nova visió dels Fenòmens presenta un poema que, sota l'apariència d'oferir una instrucció per a agricultors i navegants --a la manera d'Hesíode--, formula un dels principis fonamentals de la concepció del món segons la filosofia estoïca, això és, la idea de la providència divina. Pel que fa a l'aspecte formal, hom accepta que l'obra havia de satisfer les exigències de la nova poètica representada principalment per Cal·límac: un cúmul sorprenent de coneixements erudits posat al servei d'un art saví, contingut i elegant.

Certament, a hores d'ara, els Fenòmens són

comprendibles com a fet literari: diversos estudis han anat precisant la gran riquesa de recursos emprada pel poeta i l'abast de la seva mestria en utilitzar-los. Però la imatge d'Arat que lentament s'ha anat imposant en els últims decennis --la que ha anat superant la vella representació dels Fenòmens com a obra d'imitació hesiòdica-- en certa mesura conté encara el mateix prejudici que durant tant de temps ha desvirtuat aquell poema, puix que, de fet, la consideració de l'obra com a transmissora d'un contingut filosòfic fa de la seva naturalesa didàctica l'aspecte essencial de la mateixa. Per més que els recursos poètics dels Fenòmens vagin essent compresos i que hom li reconegui un indubtable mèrit artístic, continua tractant-se inevitablement d'un aspecte accessori posat al servei del sentit de l'obra i de la raó de la seva antiga fama.

El present treball es proposa revisar en part aquest estat de coses, partint de la consideració que els principals autors antics que donen fe de la fama d'Arat no es refereixen en absolut a la suposada inspiració filosòfica del poema, sinó a la seva condició literària.

En primer lloc, calia, doncs, repassar novament els testimonis antics, perquè tan sols d'aquests es podien obtenir les claus d'accés al vell problema. En aquest sentit, per fortuna, el camí estava notablement fressat, i hem pogut servir-nos dels fruits de lectura de bon nombre de comentaristes. La interpretació conjunta d'aquests testimonis antics ha resultat decisiva, perquè per acumulació o per contrast d'indicis han sorgit elements de judici que l'anàlisi per separat de cada autor tal vegada no hauria proporcionat. D'aquesta relectura han

sortit, doncs, la majoria de suggeriments per a la interpretació del poema que constitueixen la segona part del treball.

Abans d'emprendre la lectura del poema, hem cregut oportú mostrar una perspectiva general de les principals aportacions modernes a la interpretació del mateix, que servís alhora per a presentar l'evolució i l'estat de la qüestió, i per a situar, respecte d'aquesta, l'orientació i els objectius del nostre treball.

La lectura dels Fenòmens que es proposa aquí prescindeix --sense a penes discussió-- del suposat contingut filosòfic del poema. D'aquesta manera, tota la nostra atenció estarà dirigida a l'aspecte formal de l'obra. Ara bé, tampoc no ens resultava satisfactòria aquella interpretació que feia de l'assumpte dels Fenòmens --la descripció de les constel·lacions i dels signes meteorològics, i l'explicació de llur relació amb el treball humà-- una simple excusa per al lluïment del poeta. Hem cregut trobar, en canvi, indicis que ens permetien una lectura en què l'assumpte i la forma del poema quedaven integrats.

Vet aquí, doncs, que el poema gira sobre ell mateix. Es tracta d'una gran exhibició de gales poètiques, usades amb discreció i elegància, i el descobriment per part del lector dels petits secrets d'aquest artifici constitueix una part important del sentit del poema. Però el contingut del poema es revela, al seu torn, com un seguit d'imatges, símbols i metàfores susceptibles de ser interpretats com referits al mateix art poètic que l'autor va desplegant en cada vers. Poesia, doncs, a propòsit de la poesia.

Ara es planteja la problemàtica de la poesia

literària del seu temps --quina és la manera de no resultar un epígon, quina és la manera d'assumir el feixuc pes de la tradició i, al mateix temps, resultar nou i lleuger-- i ofereix una obra que és a l'ensem l'exposició dels principis de la seva poètica i una realització dels mateixos.

Els principis de la poètica d'Arat coincideixen en gran mesura amb els que, de forma més explícita, són formulats per Cal·límac. Ara bé, la peculiaritat d'Arat rau en el procediment extremadament subtil de què aquest es val per a bastir, amb el complex ordit de les referències literàries, les imatges que constitueixen l'assumpte del poema i, al mateix temps, les al·lusions a la poètica que regeix tota l'obra.

Arat es revela com un mestre consumat en l'art de l'al·lusió. La tasca de posar de manifest els ecos literaris que la lectura del poema podien suscitar en un lector cultivat resultaria interminable. Aquesta lectura intentarà aportar nous elements per a la comprensió dels Fenòmens com a poesia al·lusiva. Naturalment, la proposta d'interpretació que fem, en el sentit que el poema ha de ser entès en clau, i que el conjunt d'imatges i nocions suggerides s'han de posar en relació amb una determinada poètica, no pretén ser més que una proposta de lectura que, si de cas, pugui contribuir a comprendre el poema.

Potser convindrà deixar clar que hem procurat defugir el que considerem un prejudici d'alguns estudiosos moderns de l'obra d'Arat, i que, al capdevall, no és sinó la manifestació d'una polèmica tan antiga com la mateixa crítica literària, a saber, l'antiga distinció entre les funcions psicagògica i didascàlica de la poesia. En una obra com els

Fenòmens, considerem que aquesta distinció és fictícia. Arat, com a hereu d'una rica tradició literària i com a poeta que domina els recursos del seu art, no pretén simplement o instruir o distreure --o ambdues coses--, sinó que pertany a una altra via, l'artística. Arat no vol ensenyar a qui no sap; la seva obra incita a pensar al lector iniciat, fa d'esperó del seu pensament sobretot a propòsit de la poesia.

PRIMERA PART

LA FAMA D'ARAT

I ARAT EN LA CONSIDERACIO DELS ANTICS

1.0 Consideracions preliminars

El valor dels judicis expressats pels autors antics a propòsit del mèrit poètic dels Fenòmens és, certament, desigual: adés aquests judicis ocupen enterament una composició epigramàtica, adés es tracta de breus al·lusions fetes en el context d'una obra més extensa. D'altra banda, el sentit de les opinions manifestades resultarà en alguns autors prou evident, i en d'altres, en canvi, més difícil de precisar. D'altres testimonis, finalment, a penes resultaran significatius per a la consideració literària del poema arateu que aquí ens interessa.

La major part d'aquests testimonis han estat, naturalment, força estudiats; però no tots han estat examinats des de la perspectiva del nostre comentari. Tampoc havien estat aplegats, abans d'ara, tants testimonis amb la intenció que aquí hem exposat, com si es tractés dels diferents elements d'un tot que es complementessin entre ells.

Som conscients de que la presència de Virgili en aquest capítol pot resultar incomprensible: certament, per les característiques dels fragments d'aquest poeta que hi són citats, no se'l pot considerar, sensu stricto, un testimoni. Però esperem

que la nostra argumentació aportarà la justificació necessària de la inclusió d'aquest autor entre els testimonis de la fama d'Arat.

1.1 Testimonis poëtics i crítics

1.1.1 Callimachi epigramma XXVII Pf.

"Ἡσιόδου τόδ' ἄξιμα" καὶ ὁ τρόπος οὐ τὸν ἀοιδὸν
ἔσχατον, ἀλλ' ὀκνέω μὴ τὸ μελιχρότατον
τῶν ἐπέων ὁ Σολεὺς ἀπεμάξατο. χαίρειτε λεπτοῖ
ρήσις, Ἀρήτου σύντονος ἀγρυπνίη.

1-4 habent Anthologia Palatina IX 507 (caret Anth. Planudea) et Arati Vita I (Martin, Scholias in Aratum vetera, Stutgardiae 1974, p. 9); 4 Ἀράτου σύγγονος ἀγρυπνίης habet Arati Vita III (ibidem, p. 18)

1 τόδ' codd.: τό τ' Blomfield; ἀοιδὸν codd.: ἀοιδῶν Scaliger // 1-2 οὔτοι ἀοιδῶν / ἔσχατον suspicatur Page (Epigrammata graeca, Oxford 1975, p. 105) // 4 σύντομος ἀγρυπνίη Anth. Pal.: σύγγονος ἀγρυπνίης Vitæ: σύγγονοι ἀγρυπνίης Scaliger: σύμβολον ἀγρυπνίης Ruhnken: lectio σύντομος apud Gow & Page, The Greek Anthology, Hellenistic epigrams, II, Cambridge 1965, p. 209, errorem typographicum sine dubio censendum est

Sobre Arat, el primer dels testimonis que podem llegir deu ser, molt probablement, aquest epigrama de Cal·límac. Això, d'antuvi, hauria de ser un bon començament, considerant

el notable lloc que el poeta de Cirene ocupa en la literatura hellenística, i considerant, a més, amb quina freqüència i amb quina passió s'ocupa Cal·límac en qüestions de crítica literària, ja sigui amb formulacions més o menys explícites i completes sobre els principis del seu art, ja sigui amb judicis de valor a propòsit d'obres d'altres poetes.¹ El fet, doncs, de poder disposar d'aquest epigrama sembla que hauria de satisfer algunes importants expectatives a l'hora de situar l'obra d'Arat en el context de la poesia hellenística. L'autor dels Fenòmens, així, seria un privilegiat.²

En canvi, la interpretació d'aquest epigrama ha generat, al llarg del temps, una notable controvèrsia, de la que pocs crítics, encara ara, gosen pretendre'n la solució definitiva; de manera que aquest parell de distics ha estat objecte, així en alguns detalls com en el seu sentit general, de lectures força diverses, les quals, per via de conjectura, han afectat, de retruc, el text mateix.³

L'epigrama complet el presenten el manuscrit

1. Considerant només els epigramics, els següents són també d'assumpte literari: VI, VII, VIII, XXVIII, XXXV, XLVI i el fragment epigramàtic no. 398.

2. Quin interès no tindria un epigrama de Cal·límac que jutgés Teòcrit, posem per cas, o Apol·loni?

3. Tal com observa H. Reinsch-Werner, a Callimachus Hesiodicus. Die Rezeption der hesiodischen Dichtung durch Kallimachos von Kyrene, Berlín 1976, p. 9, "...die Zahl der Interpretationen dieses Epigramms ist fast so groß wie die seiner Interpreten."

Palatí, d'una banda, i l'anomenada Vita Arati I ⁴, d'una altra. Sens dubte, són tradicions totalment independents. El text és coincident, tret de les dues últimes paraules; però fins i tot aquesta divergència s'explica molt fàcilment⁵ per confusió del copista que llegí CYNTONOΣ on deia CYNΓONOΣ. El text, doncs, semblaria força segur. Tanmateix, els editors i comentaristes han anat introduïnt diverses conjectures --tal com es pot veure en l'aparat crític-- amb la finalitat d'adequar el text a la interpretació que en cada moment semblava òptima. Gow i Page, en llur edició⁶ resumeixen de forma bastant completa aquesta qüestió. Així, respecte a la conjectura τό τ' de Blomfield per al vers 1, diuen. "Since the subject of the epigram is plainly Aratus, not Hesiod, the correction τό τ' for τόδ' is clearly necessary." Sobre la conjectura ἀοιδῶν d'Escaliger, per al mateix vers, en canvi, afirmen que "nothing is to be gained by altering ἀοιδόν to ἀοιδῶν", abandonant, així, la lectura seguida pels editors després de Bentley. Quant a la controvertida expressió final de l'epigrama, els dos editors anglesos accepten la conjectura σύμβολον ἀγρονίκης de Ruhnken, que tanta fortuna ha tingut entre els editors i traductors d'ençà de Wilamowitz i Pfeiffer⁷.

4. Edició de J. Martin, Scholia in Aratum vetera. Stuttgart 1974, p. 9.

5. Tal com demostrà Kaibel, «Aratea», Hermes XXIX 1894, 120-121.

6. The Greek Anthology. Hellenistic Epigrams. Cambridge 1965, vol. II, p. 208 s.

7. Entre les edicions més importants, només la de Stadtmüller, Leipzig 1906, i la de Cahen, París, 4a. ed. 1953,

També pel que fa al sentit de l'epigrama, Gow i Page ofereixen un repàs sumari de l'estat de la controvèrsia. Aquesta es pot reduir gairebé a una qüestió que ja trobem formulada en els primers comentaristes dels Fenòmens, és a dir, si aquell poema manifesta en major mesura una imitació d'Homer o bé d'Hesíode⁸.

Probablement estigui en el cert W. Ludwig quan afirma que hom ha volgut veure en l'epigrama més del que diu⁹. Certament, es fa difícil de pensar que hom hagi posat en dubte que l'epigrama digui que Arat ha imitat Hesíode, i que aquest darrer és per a Callímac un autor model·lic en algun sentit. De fet, no diu gairebé res més que això. Però sembla que cada època s'ha fet una idea lleugerament diferent d'Arat -- i de Callímac -- i que els crítics han anat adequant el text i la lectura del text a aquestes diferents idees.

Arribats en aquest punt, potser serà oportú repassar en detall els estadis d'aquesta controvèrsia, bo i justificant el text i la interpretació que, al capdavall, hem

segueixen el text de la Palatina.

8. Cf. Arat: Vita II, ed. Martin, p. 12. Ἠλωτῆς δὲ ἐγένετο τοῦ ὀμηρικοῦ χαρακτῆρος κατὰ τὴν τῶν ἐπῶν σύνθεσιν. ἔνιοι δὲ αὐτὸν λέγουσιν Ἡσιόδου μᾶλλον Ἠλωτὴν γεγονέναι. I també Arat: Vita IV, ibid. p. 21: Ἠλωτὴν δὲ τοῦτόν φασι γενέσθαι Ὀμήρου, οἱ δὲ Ἡσιόδου μᾶλλον.

9. «Die Phaenomena Arats als hellenistische Dichtung», Hermes XCI 1963, p. 428: "Man hat aus dem Epigramm an literarkritischer Stellungnahme meist mehr herauslesen wollen, als möglich ist. Es sagt unmittelbar nichts über Kallimachos' Stellung zu Homer, nichts über Angriffe anderer über Arat".

considerat preferibles.

En primer lloc, la correcció $\tau\acute{o}\ \tau'$ és seguida per tots els editors, i justificable, segons Gow i Page. com hem vist, el fet que l'epigrama es refereix no a Hesíode, sinó a Arat. Contra la tradició, doncs, habitualment hom elimina el demostratiu $\tau\acute{o}\delta'$, i, atès que els dos substantius entenen com a coordinats, la solució $\tau\acute{o}\ \tau'$ instaura un vincle probablement més natural i equilibrat. "D'Hesíode, la cançó i l' estil": vet aquí la interpretació més generalitzada d'aquest hemistiqui. Certament, si cal llegir-lo com una sola oració, la correcció millora el text.

Ara bé, és possible una lectura diferent, una interpretació que, ho i acceptant el text de la tradició, no gensmenys entengui com a coordinats els dos elements significatius més importants de l'hemistiqui, és a dir, els substantius $\acute{\upsilon}\delta\iota\omicron\upsilon\alpha$ i $\tau\acute{\rho}\omicron\pi\omicron\varsigma$. Una interpretació com aquesta pressuposa una sofisticació i una subtileza força considerables en l'autor de l'epigrama. Creiem que la ulterior anàlisi d'aquests versos confirmarà el caràcter extremament sofisticat dels mateixos; i, d'altra banda, hom acceptarà que no és pas una característica inhabitual en l'obra de Cal·límac. Tan sols podem aportar el judici d'un comentarista, C. Meillier¹⁰, per tal de defensar aquesta interpretació. Vet aquí alguns dels seus arguments: "Je conserve $\acute{\alpha}\omicron\iota\delta\omicron\nu$ des mss. et traduis (...) l'aède "dans ce qu'il a d'inférieur" (...). De même je conserve le $\tau\acute{o}\delta'$ du premier hémistiche comme la parodie d'un titre d'ouvrage ou

10. C. Meillier, Calimaque et son temps, Lille 1979.

d'une notice de catalogue, il faut alors poctuer après ἄκουε et considérer καὶ ὁ τρόπος comme un jugement ajouté.¹¹ Ja Gow i Page acceptaven¹² la possibilitat que l'epigrama fos destinat a l'encapçalament d'una còpia dels Fenòmens.¹³ Per a Meillier, aquesta fóra precisament la "gràcia" de l'epigrama, és a dir, que caldria llegir-lo com un comentari afegit a una ficció de títol o d'encapçalament del poema d'Arat.¹⁴ Aquesta és, doncs, la interpretació que trobem més convincent.

Probablement sigui un aspecte ben secundari el de decidir la puntuació més escaient per a reflectir aquesta interpretació, tan convencionals resulten les cometes que hem utilitzat nosaltres, com el punt alt que proposa Meillier. I tanmateix cal tenir present des d'ara també això, puix que, com veurem més endavant, l'escriptura --és a dir, l'acte d'escriure i la presa de consciència d'aquest acte per part del poeta-- així com la relació entre el poeta/escriptor i el lector, resultaran ser un element molt important per a la comprensió no solament

11. *Ibid.*, p. 397.

12. *Op. cit.*, p. 308.

13. Hi ha nombrosos casos semblants. Citem com exemples AP VII 42, probablement per a una edició dels Aetia de Cal·límac, així com IX 321 (θύει σοι τόδε γράμμα...) i 322 (τήνδε Λεωνίδεω θαλαρῆν...Μοῦσαν...). El deíctic, doncs, és força tradicional.

14. 'Aratos est l'imitateur d'Hésiode, au point que l'on pourrait écrire en tête de son ouvrage: "ceci est le poème d' Hésiode", mais il l'est dans ce qu'il y a de plus "hésiodique", c'est-à-dire, selon les principes suivis par Callimaque lui-même, dans le style λεπτόν et μελιχρόν (cf. fr. 1, v. 16 et 24, fr. 2, v. 2)."

d'aquest epigrama, sinó també d'alguns dels aspectes que, en el complex àmbit de la literatura hel·lenística, ens proposem estudiar en aquest treball.

Així doncs, la presència de τὸς¹⁵ s'adiu perfectament amb la convenció epigramàtica votiva i funerària, en què és tan freqüent l'ús d'un auto-deíctic.¹⁶ Els epigrames votius, dedicatoris i funeraris de caràcter literari (o ficticis) fan ús d'aquestes convencions, estilitzant-les, jugant --per dir-ho així-- amb elles; és d'aquest recurs, precisament, d'on treuen la seva expressivitat, molt sovint.

Es el més probable que el significat precís de ἀόρουα en aquest poema sigui "assumpte", per tal com el sentit

15 A propòsit del valor d'aquest demostratiu, que designa l'objecte proper a la "persona que parla", podem comparar un dels exemples citats per Humbert a Syntaxe grecque, París 1986, 3a. ed., p. 30: Φόρκυρος μὲν ὄς' ἐστὶ λαμπρῶν... (Odíssea, XIII 345).

16. Els exemples són incomputables, vegi's només, a tall d'exemple, els següents:

τόξα τάδε πολέμοιο πεπαυμένα δακρυόεντος
νηῶ Ἀθηναίης κεῖται ὑπορόφια... (AP VI 2)

Τελλῆνος ὄδε τυμβος ἔχω δ' ὑποβωλῆα πρόσβυον
τήνοιο τὸν πρῶτον γνόντα γελαιομελεῖν
(AP VII 719).

Respecte al poema que comentem, són especialment significatives les semblances amb ell que presenten els epigrames VI (Pf.) de Cal·límac (Τοῦ Σαμίου πόνοιο τίμα...) i AP IX 25 (Γράμμα τόδ' Ἀρήτοιο...). L'assumpte del primer és, també, l'obra d'un poeta; el segon, de Leònidas de Tarent, és dedicat, com el de Cal·límac, a Arat, i tindrem ocasió de comentar-lo més endavant.

de τρόπος, que evidentment s'hi contraposa o el complementa, al·ludeix ben clarament al mode compositiu, és a dir a l'"estil". El poema, doncs, es basteix damunt la imatge d'un lector que comença a descargolar un rotlle que conté el poema d'Arat. Precedint --de la manera que sigui-- els primers versos, hi ha escrits tres mots que expressen un judici literari àmpliament acceptat i difós pels contemporanis: "l'autor del poema que tens a les mans, lector, és un digne epígon d'Hesíode".

Aquest és el punt de partida de l'epigrama en un doble sentit. D'una banda, l'autor matisarà aquesta afirmació, que comparteix: Hesíode és, en efecte, el model; però Arat probablement supera aquest mestre. I d'altra banda el poema situa el lector atent llegint per damunt de l'espatlla d'un altre lector; només hi ha un dubte: quin dels dos lectors és imaginari? En d'altres paraules: l'epigrama és un judici literari a propòsit del poema d'Arat; ara bé, Cal·límac construeix una ficció, en virtut de la qual el seu lector queda pres entre textos escrits. l'un expressa la filiació hesiòdica d'Arat, l'altre és l'epigrama mateix, que imagina aquest lector alhora llegint aquell judici i llegint l'epigrama. Talment un home mirant-se entre dos miralls: de reüll veu coses que altrament no veuria.

"Hier ist Hesiods Sang und Sangesweise. Nicht den Hesiod in seiner ganzen Ausdehnung d. h. Vollendung (οὐ τὸν ἀοιδὸν ἔσχατον), wohl aber, möchte ich zu sagen wagen, das lieblichste, reizvollste an seinen Gedicht (τὸ κλιχρότατον τῶν ἐπιγράμτων) das hat der Freund aus Soloi glücklich getroffen,

nachgebildet". Així interpretava Kaibel¹⁷ els tres primers versos de l'epigrama, bo i conservant la lectura dels manuscrits οὐ τὸν ἀοιδὸν ἔοχατον. En aquest punt, tant Mair ("not to the utter end"), com Gow & Page ("only of Hesiod at his best") el seguiren. Tots ells entenen, doncs, ἔοχατον en sentit adverbial. Altrament, hom l'ha entès com adjectiu concertat amb ἀοιδὸν; o bé, per últim, seguint la conjectura d'Escaliger, hom ha entès ἀοιδῶν com un partitiu (o comparatiu) de ἔοχατον. Aquestes dues darreres lectures --que, tal com observen Gow i Page, de fet són equivalents-- han donat lloc a interpretacions força diverses, segons que s'entengués ἔοχατον en sentit positiu o negatiu. Entre els primers tenim Bentley ("non postremum quidem... poetarum...")¹⁸, Cahen ("il n'a pas suivi le moindre des Aèdes...") i Paton ("not the worst of poets...") "No el pitjor dels poetes" seria, d'acord amb llur interpretació, una manera d'alludir a Hesíode, i el sentit d'aquesta atenuació seria el de recollir la tradicional valoració d'aquest poeta darrera d'Homer. També més recentment W. Ludwig¹⁹ ha acceptat aquesta lectura, però considerant que el sentit de la lítote no és la consideració de la superioritat d'Homer sobre Hesíode, sinó que Cal·límac reforça així, com en d'altres llocs seus, l'afirmació continguda en la frase següent, és a dir, que Arat imita un poema molt bell, els Treballs d'Hesíode. D'altra banda, alguns crítics han considerat que l'expressió no és una lítote, sinó que

17. Loc. cit., p. 120.

18. Citat per Gow & Page.

19. Loc. cit., p. 427-9.

cal entendre "el millor dels poetes". El sentit d'aquesta interpretació seria aleshores constatar que Arat no havia pres per model Homer. Així ho entenen Schneider, Wilamowitz i E. Reitzenstein²⁰.

Finalment, cal considerar l'opinió de B. A. van Groningen²¹, el qual, llegint literalment "no el pitjor dels poetes", interpreta que l'epigrama és la rèplica elogiosa de Cal·límac als retrets d'altres crítics que afirmaven que Arat havia imitat un poeta molt dolent.

Tampoc l'expressió τὸ μλιχρότατον τῶν ἐπέων no ha estat unànimement interpretada: adés es considera la contraposició al "més gran dels poetes" (o sigui, Homer) del vers anterior, i significa, per tant, Hesíode; adés s'entén com a expressió restrictiva respecte al conjunt d'obres d'Hesíode, i ve a significar "la part més dolça dels seus versos".

D'altra banda --és probable que per efecte de l'expressió ὀκνέω ἢ-- els comentaristes no concorden totalment ni tan sols en atribuir a l'epigrama un caràcter clarament encomiàstic Schmid & Stählin, conseqüents amb llurs judicis ben poc favorables envers la vàlua literària del poema d'Arat²².

20. El primer i el darrer, segons testimoni de Gow & Page *loc. cit.*; Wilamowitz a *Hellenistische Dichtung*, I, Berlín 1924, p. 206.

21. *La poésie verbale grecque*, Amsterdam 1953, p. 74 ss.

22. "Gleichwohl ist den poetischen Kompendien über Astrologie und Iologie von Aratos und Nikandros als einer Schullektüre von praktischem Wert ein unverdient langes Leben und ein unverdient weiter Wirkungskreis beschieden

no exclouen que l'epigrama de Cal·límac celebrés, en realitat, els Κατὰ λεπτόν d'aquell poeta²³. Per la seva banda, Körte & Händel consideren²⁴ que Cal·límac és, en el seu epigrama, calculadament ambigu respecte al mèrit d'Arat, i que, en tot cas, no es tracta d'un elogi gaire encès. Aquests judicis obliden el testimoni de la Vita I, que recull un encomi prou explícit del nostre poeta, formulat en una altra obra per Cal·límac²⁵. I dona la impressió que aquests comentaristes, volent escatimar elogis a l'obra d'Arat, intenten desvirtuar el sentit d'aquest epigrama. Com demostren Gow & Page, l'expressió ὀκνῶ μὴ no té res de blasme, ni significa tampoc una reserva respecte a allò que és afirmat, sinó que simplement funciona com a reforç de la conjunció adversativa precedent. A més, els judicis literaris formulats per Cal·límac no es caracteritzen precisament --pensem-- ni per la tebior, ni per l'ambigüitat²⁶.

De la mateixa manera, les interpretacions de Wilamowitz i d'E. Reitzenstein en el sentit que l'epigrama és

gewesen." Griechische Literaturgeschichte. Múnic 1920, II 1, p. 162.

23. Ibidem, p. 163, n. 8

24. Die Hellenistische Dichtung = La poesia helenística Barcelona 1973, p. 224.

25. μένεται γοῦν αὐτοῦ καὶ Καλλίμαχος (...) πάνυ ἐπαινῶν αὐτὸν ὡς πολυμαθῆ καὶ ἄριστον ποιητὴν. Scholía..., ed. Martin, p. 9.

26. Pensem sobretot en l'anomenada "Invectiva contra els Telquins"; d'entre els epigrammes mateix, recordi's el VII, un encomi del poeta Teetet; el XXVIII, programàtic de la poesia cal·limaquia; el fragment 398 Pf. sobre la Lide d'Antímac, etc.

un eco de les discussions dels hel·lenístics a propòsit de la preeminència entre Homer i Hesíode, desvirtuen el sentit elogiós d'aquests versos, com si el mèrit de l'obra d'Arat pogués venir-li només del fet que imití Hesíode. Els crítics moderns²⁷ han precisat i ponderat cada vegada millor la gran importància d'Hesíode com a model dels Fenòmens; però aquesta influència no és exclusiva, i sobretot --pensem-- cal tenir present que el mèrit poètic d'Arat consisteix en l'habilitat amb què fa ús d'aquest model, amb la manera com se'n serveix, supeditant-lo als seus interessos. L'afinitat entre els interessos literaris de Cal·límac i d'Arat és allò que queda reflectit en l'epigrama que comentem. Sens dubte, com afirma Meillier²⁸, l'estima de Cal·límac envers Arat devia referir-se al conjunt d'obres d'aquest poeta, però cal no defugir el fet que l'epigrama es refereix exclusivament als Fenòmens, que és a ells en concret que tributa el seu elogi. L'última frase del poema (χαίρει...) creiem que dissipa els dubtes que poguessin quedar sobre quin és l'assumpte del mateix.

I tanmateix també els darrers mots de l'epigrama han estat objecte de llarga discussió entre els filòlegs. G. Lohse ha deixat, però --així ho pensem--, definitivament resolt aquest assumpte²⁹. La contundència del veredict amb què clou

27. Entre d'altres, destacarem W. Ludwig, loc. cit. p. 425-448, i «Aratos», RE, Suppl. X 1965, 26-39; i H. N. Porter, «Hesiod and Aratus», TAPhA LXXVII 1946, 158-170, sobre la mètr.ca.

28. Loc. cit., p. 308, n. 5.

29. «ΣΥΝΤΟΝΟΣ ΑΓΡΥΠΙΝΗ», Hermes XCV 1967, p. 379-381

el seu article ("Damit dürfte der Glaubwürdigkeit des überlieferten Wortlauts σύντονος ἀγρυπνίη nichts mehr im Wege stehen.") no té res d'arbitrària, puix que es fonamenta en una rigurosa i exemplar recapitulació de l'estat del problema, que, al seu torn, reprèn amb arguments definitius. D'una banda, demostra que la conjectura de Ruhnken perd el seu únic fonament si hom llegeix atentament l'epigrama AP IX 689 en què aquell es basava³⁰; ni el sentit general d'ambdós epigrames no s'assembla, ni ἀγρυπνίη no significa el mateix en un i altre lloc. I, d'altra banda, demostra convincentment que no tenia raó Kaibel quan afirmava que les dues darreres paraules del text transmès pels manuscrits no tenen sentit com al·lusió al poema d'Arat³¹. L'argument de Lohse té, a més, la força addicional derivada del fet que els passatges paral·lels que cita com a prova en contra d'aquest judici de Kaibel n'incloïen un de Callímac mateix, τοῦ Σαμου πόνος εἶμι κτλ. de l'epigrama VI³².

Més recentment, A. Cameron ha adduït encara una altra prova a favor de la lectura conservada pels manuscrits³³.

30. Es tracta d'un anònim tardà:

Οὗτος Ἰουλιανὸς λαοσσοῦ τείχεα πῆξας
 στήσας τρόπαιον, εἴης αἰμβολον ἀγρυπνίης,
 σφάζειν ἀντιβίους ἐγθροῦς ἀπάνευθε μενοινῶν
 ἢ πόλεως προπάρουθ' ἐκκροτέειν πολέμους.

31. Op. cit. p. 121: "[...]Kallimachos schwerlich das Gedicht selbst eine σύντομος ἀγρυπνίη genannt haben wird [...]"

32. Els altres paral·lels són: ὁ γλυκὺς Ἡρίνης οὗτος πόνος κτλ., d'Asclepiades (AP VII 11) i σὸς δ' ἐπίων, Ἡρίνα, καλὸς πόνος οὐ σε γεγωνεῖ / φθίσθαι κτλ., anònim (AP VII 12).

33. A. Cameron, «Callimachus on Aratus' sleepless nights», CR XXII 1972, 169 sq.

En el prefaci a la Vida de santa Melània hom llegeix, entre una llarga llista de mèrits de la dama: τὴν τε σύντονον αὐτῆς ἀγρυπνίαν καὶ χαμυνίαν ἀνένδοτον (ed. D. Gorce, 1962, p. 126). Es l'únic lloc, juntament amb el de Cal·límac, en què ἀγρυπνία apareix amb l'adjectiu σύντονος. Sens dubte, en escriure l'hagiògraf ἀγρυπνία, virtut --com diu Cameron-- òbvia en una santa, li vingué al record el passatge de Cal·límac, d'on manlevà l'adjectiu, que en la disposició quiàsmica de l'expressió citada es correspon amb una estricta rèplica ἀνένδοτον.

Fins i tot nosaltres creiem haver trobat el que pot ser encara una reminiscència de l'expressió cal·limaqua en un passatge d'una homilia de Basili, bisbe de Cesàrea: μέγα καὶ χαλεπὸν το ἀμάρτημα πολλῆς σοι χρεία τῆς ἐξομολογήσεως, δακρύων πικρῶν, συστήνου τῆς ἀγρυπνίας, ἀδιαλείπτου τῆς νηστείας³⁴. La vetlla infatigable de la santa i la llarga vetlla mortificant del pecador, doncs, donen suport al text dels manuscrits del nostre epigrama i al mateix temps il·lustren el sentit d'aquest controvertit passatge.

Certament, és sorprenent la resistència manifestada per tants crítics a acceptar la lectura σύντονος ἀγρυπνίη, fins i tot ben recentment³⁵. En definitiva, aquesta resistència ho és a acceptar que el terme ἀγρυπνία pugui ser

34. ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ὁμιλία εἰς τὸ "πρόσεχε σεαυτῷ", IV 2 (Migne).

35. Així M. Erren en la seva versió dels Essaiens: Arat von Soloi Himmelserscheinungen, Tubinga 1971, en tradueix i comenta l'epigrama de Cal·límac: "Willkommen, ihr feinen / Worte! Ihr zeugt von Arats nachteurchwachendem Fleiß" (p. 113).

entès com a metonímia, i més exactament, tal com fa Lohse³⁶, com a metalepsi.

El terme ἀγρυπνία, amb el significat de "vetlla nocturna voluntària"³⁷ té una llarga i rica tradició poètica; de fet el tema de l'amant insomne per culpa dels neguits amorosos en Jevingué un tòpic de la poesia eròtica³⁸. Sovint acompanya l'amant una llàntia, objecte que assolirà una rica simbologia³⁹. La vetlla nocturna a la llum de la llàntia no és, però, un tòpic exclusivament eròtic. Si d'una banda Ovidi, que tan bon coneixedor dels poetes hel·lenístics demostra ser, entrellença, per bé que irònicament, aquest tema amorós amb la terminologia militar⁴⁰, no són escassos, d'altra banda, els exemples en què vigília i/o llàntia s'associen a alguna activitat creativa. És molt interessant l'estudi d'un epigrama funerari de l'illa de Quíos fet per Jeanne Robert⁴¹. En aquesta inscripció, un gall de bronze es dreça damunt la tomba d'un propietari rural, "com a testimoni

36. *Loc. cit.*, p. 381.

37. Deixem ara de banda les accepcions "vetlla involuntària" i "vigilància permanent"; per cert que és en aquest segon sentit que cal interpretar ἀγρυπνίας en l'epigrama anònim *AP IX 689*, tal com observa Lohse en l'article citat a propòsit de la conjectura de Ruhnken.

38. Vegi's, per exemple, *AP V 5*, v. 5: Φλάκκε, σε δ' ἀγρυπνον χαλεπαί τείρουσι μέριμναι; i del mateix llibre, no. 166, v. 1: ὦ νύξ, ὦ φυλάγρυπνος ἐμοὶ πόθος Ἡλιοδώρας; una variant del terme és ἄσπνος, en *XII 72*, v. 1.

39. *AP V*, nos. 4, 5, 7, 8, 150, 191 etc.

40. *Amores I 9* ("Militat omnis amans...")

41. «Epigramme de Chios», *REG LXXX* 1967, 282-291.

de la seva assenyada vetlla": μάρτυς ἐφέστηκεν σώφρωνος ἀγρυπνίας. L'autora aporta, a més, el testimoni d'altres epigrames en què la vetlla simbolitza també l'esforç d'un individu per guanyar-se la vida.

Lleugerament diferent és el sentit del passatge de Teòcrit

ἀλλ' ὄνος ἐν ῥάμνῳ τό τε λύχνιον ἐν πρυτανείῳ·
φαντὶ γὰρ ἀγρυπνίαν τάδ' ἔχειν⁴²,

que sembla al ludir a la llum que no s'extingeix en la casa dels governants, com a testimoni de llargues i sacrificades vigílies en pro dels conciutadans.

Definitivament més proper al sentit de l'expressió del nostre epigrama és el d'un parell de passatges de Plutarc que recullen sengles anècdotes sobre el costum atribuït a Demòstenes de treballar de nits en l'elaboració dels seus discursos. El primer, sobretot, esdevé especialment significatiu, per tal com combina deliciosament el tòpic amorós amb el de l'esforç creatiu.

εἰς τοῦτο δ' ἄλλοι τε πολλοὶ τῶν δημαγωγῶν
ἐγκατέατον αὐτόν, καὶ Πυθέας ἐπισκώπτων ἔλλυχνίων ἔφησεν
ἔχειν αὐτοῦ τὰ ἐνθυμήματα. Τοῦτον μὲν οὖν ἠμείψατο πικρῶς ὁ
Δημοσθένης: "οὐ ταῦτά γάρ" εἶπεν "ἐμοὶ καὶ σοὶ ὁ λύχνος, ὦ

42. *Idyllis* XXI 36 s., ed. A. S. F. Gow, *Bucolica graeci*, Oxford 1952.

Πυθέα, σύνοιδε". πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους οὐ παντάπασιν ἦν ἔξαρνος, ἀλλ' οὔτε γράψας οὔτ' ἄγραφα κομιδῇ λέγειν ὠμολόγει⁴³.

* * *

πρὸς δὲ τὸν κλέπτην ὡς ἐπικαλεῖτο Χαλκοῦς καὶ αὐτὸν εἰς τὰς ἀγρυπνίας αὐτοῦ καὶ νυκτογραφίας περὶ αὐτὸν λέγειν, «οἶδα» εἶπεν «ὅτι σε λυπῶ λύχνον καίων. ἡμεῖς δ' ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μὴ θαυμάζετε τὰς γινόμεναις κλεῖταις, ὅταν τοὺς μὲν κλέπταις χαλκῶς, τοὺς δὲ τοίχους πηλίνους ἔχωμεν.»⁴⁴

Interessant antecedent, doncs, el de Demòstenes, puix que la seva e forçada activitat nocturna és, com la d'Arat, activitat literària.

Abans que Kaibel, també E. Maass havia argumentat, en els seus Aratea, contra la lectura σύνοιδος ἀγρυπνίῃ. Segons aquest gran erudit, Callímac vol elogiar alhora --"tamquam gemellas"-- l'art poètica i el saber astronòmic d'Arat. La lectura genuïna seria, doncs, σύγγονοι ἀγρυπνίης. L'expressió λεπταὶ ῥήσεις al·ludiria a la poesia, mentre que l'astronomia correspondria al terme ἀγρυπνίης (o tal vegada ἀγρυπνίῃ), i l'elevat grau de competència demostrat per Arat en ambdós àmbits seria posat de manifest pel terme de parentiu σύγγονοι. Més tard, les crítiques adverses d'Hiparc introduïren el dubte en el prestigi científic d'Arat, i hom

43. Plut. Demosth. VIII 4.

44. Ibid. XI 6. A l'article citat més amunt, G. Lohse fa esment d'una notícia semblant recollida per Libani: de nit, a la llum de la llàntia, Demòstenes pulia els seus discursos.

preferí donar la raó a l'astrònom de Nicea ans que a Cal·límac: vet aquí que hom introduí la correcció σύντονος⁴⁵.

No cal discutir en detall els arguments de Maass. És obvi que es fa ressò de l'antiga controvèrsia sobre el mèrit científic d'Arat. Els escolis mostren nombrosos ecos de les disquisicions de molts comentaristes antics a propòsit del saber científic d'Arat, i no només pel que fa a l'astronomia, sinó també en l'àmbit de la medicina. Es summament reveladora la notícia que posa en relació Arat amb el poeta Nicandre: el primer posseïa coneixements de medicina i el segon d'astronomia; el rei Antígon hauria encarregat al metge un poema astronòmic, i a l'astrònom els poemes sobre verins i antídots⁴⁶. En dos passatges de Ciceró, com veurem més endavant, es veu que, amb el temps, el desconeixement de l'astronomia per part d'Arat havia esdevingut un tòpic⁴⁷.

45. E. Maass. *Aratea*, Berlín 1892, p. 313: "Hanc igitur causam fuisse arbitramur, quod genuinum «σύγγονος» in «σύντονος» exeunte altero aut ineunte primo ante Chr. saeculo commutaretur, ne tam nobili ac probato astronomo refragari videretur Callimachus."

46. *Vita I. Scholia...*, ed. Martin, p. 8: λέγουσι γὰρ ὡς ἄρα ὁ Ἀντίγονος Ἀράτῳ μὲν ὄντι ἰατρῶ ἐπέταξε τὰ Φαινόμενα γράψαι, Νικάνδρῳ δὲ ἀστρολόγῳ ὑπάρχοντι τὰ Θηριακὰ καὶ τὰ Ἀλεξιφάρμακα...

47. D'altra banda, l'atribució a Arat de poemes didàctics sobre medicina (ἰατρικά) seria el resultat d'aquesta llegenda sobre la competició amb Nicandre. Vegi's sobre aquesta interpretació B. Effe, «Arat, ein medizinischer Lehrdichter?», *Hermes* C 1972, 500-503.

Pel que fa al títol Ἰατρολογία, F. Kudlien ha suggerit, al seu torn, la possibilitat que es tractés no d'un

Pensem que els arguments de Maass són artificiosos. L'elogi de Cal·límac cal fer-lo extensiu, sens dubte, també al saber astronòmic d'Arat, i és molt probable que l'altre lloc en què també es refereix a aquest en termes de lloança sigui igualment una al·lusió a la seva erudició científica. Però la correcció del text de l'epigrama és totalment innecessària, puix que el terme ἀγρονόμῳ pot entendre's com una al·lusió a ambdós aspectes alhora. De fet, pensem que és així com cal interpretar el passatge, i que el sentit doble, ambigu, del terme "vetlla" constitueix precisament la gràcia del poema.

Es probable que, independentment o no de l'epigrama de Cal·límac (i del fragment de Cinna, que s'hi inspira) es difongués en l'antiguitat el tòpic de la laboriositat dels Fenòmens. Aquesta fama arribà fins molt tard, tal com ho provenen els següents judicis, que apareixen en alguns manuscrits al final dels escolis al poema:

1. En dos manuscrits, després d'una carta anònima dirigida a un tal Julià, igualment desconegut, hom pot llegir el següent:

escrit mèdic, sinó que es referís al rite funerari de la recollida dels ossos del difunt després de la cremació, i que fos una rèplica èpica del drama d'Esquil 'Οστολόγοι (F. Kudlien, «Zu Arats 'Οστολογία und Aischylos 'Οστολόγοι», RhM CXIII 1970, 297-304.

εις τὸ τέλος Ἄρατος. Ἄρατος ὁ ἐν πᾶσι κατάρατος,
πολλὰ καμῶν καὶ οὐκ ὀλίγα μογήσας, δόξας τε καταλαβεῖν τα ἐν νῶ
καὶ χειρὶ τοῦ μόνου ἀλήπτου καὶ ἀοράτου θεοῦ τῶν ὄντων τε
δημιουργοῦ ἔμεινεν ὅπερ ἦν, ὄντως ἐπικατάρατος⁴⁸.

2. Un d'aquests manuscrits presenta al final dels escolis dos poemes --"si fas est hoc verbo uti", dictamina l'editor-- , titulats Στίχοι ὑπεραπολογητικοὶ Ἄρατος i "Ἐτεροι ἀντιβατικοὶ Ἄρατος Θωμά, respectivament, que Martin reprodueix⁴⁹ amb comprensible irritació. De to molt semblant al del text anterior, ambdós fan també el mateix joc de paraules --redundant i més aviat insuls-- amb el nom d'Arat. No entrarem en el comentari d'aquests dos curiosos poemes, testimonis tan tardans de l'obra d'Arat. Aquí ens interessarà, tan sols, posar de relleu les expressions que en un i altre poema, i en termes molt semblants, fan esment dels Fenòmens com d'una obra extremadament laboriosa. Reproduïm, doncs, només els primers versos, que contenen les esmentades expressions.

εἰ κατάρατος Ἄρατος ἄρα, φίλος,
οὐκ ἂν σοφὸς γένοιτο ταῦθ' ὁ μανθάνων
ἔσων Ἄρατος συγγραφεύς σοι τυγχάνει.
εἰ δ' ὅς ποίησας ὑπεράντλους τοὺς πόρους
εἰς σὴν σοφὴν προὔθηκε μάθησιν λόγους

48. Scholia... ed. Martin, p. 533 sq.

49. Ibidem, p. 558 sq.

λαβὼν συνεργὸν ὡς ἐγὼ θεὸν λέγω
ἦν ἄρα κατάρατος ὡς σὺ λέγεις.

οὐ μὲν Ἄρατος κατέρατος, ὦ φίλος;
τίς γὰρ σοφὸς γένοιτ' ἂν αὐτὰ μανθάνων
ἃ δὴ συνεγράψατο γνῶσις Ἄρατου;
ἐπὶ πονήσας ὑπεραπείρους πόνους
προὔθηκεν ἀνόνητον ἔκθεσις λόγων,
ὡς μὴ συνεργὸν τοῖς πόνους θεὸν φέρων.

3. Un altre manuscrit, encara, presenta aquests altres dos versos dodecasil·làbics en comptes del text que hem citat amb el número 1.

Ἄρατος ὦδε ἀπὸς παννύχων πόνων
νέοις τράπεζαν προὔθετο πλήρη λόγων.

Τέλος τῶν Φαινομένων Ἄρατου⁵⁰.

Aquests testimonis demostren, com dèiem, la difusió i la persistència de la fama de laboriositat atribuïda als Fenòmens. L'expressió del tercer, sobretot, παννύχων πόνων, és molt pròxima a l'últim hemistiqui de l'epigrama callimaqueu, σύντονος ἀγρυπνίη, del qual molt versemblantment sembla ser una paràfrasi; en tot cas, es tracta d'un paral·lel prou clar de les paraules de Cal·límac en el sentit d'alludir per metonímia a l'obra d'Arat considerada alhora com a producte literari i com a

50. Ibidem.

treball d'astronomia. Directa o indirectament relacionats amb el judici de Cal·límac, aquests testimonis es fan ressò d'un tòpic referit al poema d'Arat⁵¹.

Una reminiscència que podria ser directament inspirada en Cal·límac, creiem haver-la trobada en el poema astrològic atribuït a Manetó. Bon nombre de passatges d'aquesta obra estan estretament inspirats en els Fenòmens d'Arat⁵². En el preludi, que és una dedicatòria al monarca egipci, l'expressió del vers 8 ens sembla que parafraseja exactament σύντομος ἀγρυπνίη de Cal·límac.

Χαίροις, ὦ Πτολεμαίε, λαχὼν βασιλίδα τιμῆν
γαίης ἡμετέρας, κοσμοτρόφου Αἰγύπτου·
ἄξιά σοι τάδε δῶρα φέρω βασιλίδος ἀρχῆς,
[ἄστρον οὐρανίων τε φάσεις ἀπλανῶν τε πλανῶν τε,
ὅσσα βροτῶς τελέουσιν ἐπιβλέψαντες ἐν ἀρχαῖς,

51. En certa manera, el tòpic perdura encara en aquests versos de Ronsard (Odes II 18):

J'ay l'esprit tout ennuyé
d'avoir trop étudié
les Phenomenes d'Arate.
Il est temps que je m'esbate,
et que j'aïlle aux champs jouer.
Bons Dieux' qui voudroit louer
ceux, qui collez sous un livre
n'ont jamais souci de vivre?

52. Alguns d'ells són recollits per Maass, Aratea, p. 351, i sobretot en l'aparell crític de la seva edició dels Fenòmens.

σπειρωμένοις καὶ τικτομένοις δειλοῖσι βροτοῖσιν,
 Μοιρῶν ἀρρηκτοῖσι μίτοις θεσμοῖσι τ' Ἀναγκῆς,]
νύκτας ἄυπνος ἐὼν καὶ ἐν ἡμασι πολλὰ μογήσας,
 ἰόπῳ σοι βίβλους, ἄσπερ κάμον, ἄσπερ ἔτευξα,
 τὰς σοι ἐγὼ πέμψω καμάτων σφετέρων μέγ' ὄνειαρ,]
 ὄφρα κεν, ὅσασπερ αὐτὸς ἐπιτροχάδην Πετόσιρις
 εἴρηκεν, τάδε πάντα μάλ' ἀτρεκέως καταλέξω
 ῥυθμοῖς ἠρωικοῖσι καὶ ἑξαμέτροις ἐπέεσσιν,
 ὄφρα μάθῃς, ὅτι πάντα δαήμενος ἀνέσας εἰμέν,
 οἷ λάρχομεν ναίειν ἱερὸν πέδον Αἰγύπτου⁵³.

Una estreta afinitat terminològica sembla relacionar tots aquests passatges, és difícil, però establir si es tracta, en tots els casos, d'una reminiscència directa de Cal·límac o de la pervivència més o menys difusa d'un tòpic a propòsit dels Fenòmens.

Ara bé, com és sabut, la concepció de la poesia com un treball laboriós, com una pacient i delicada activitat artesanal, és una de les característiques principals de tota la poesia hel·lenística. A diferència del poeta arcaic i clàssic⁵⁴, el

53. ΜΑΝΕΘΩΝΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΕΞ ed. Arminius Koechly, en els Poetae bucolici et didactici, ed. Didot, París 1862.

54. En les consideracions que segueixen, m'he servit en gran part de notes preses de les lliçons impartides pel professor G. Tarditi sota el títol de Aspetti della poetica ellenistica. Les sessions, organitzades per la Societat Catalana d'Estudis Clàssics, tingueren lloc a Barcelona el gener de 1991. Sobre la noció de *πόνος* en els poetes hel·lenístics, vegi's S. Goldhill, The poet's voice, Cambridge 1991, especialment pàgs. 225-246.

poeta hel·lenístic és sobretot un artesà (τεχνίτης) que practica un ofici que requereix, com qualsevol altre ofici, coneixement, pràctica i gust. Progressivament menys vinculada a l'oralitat, la poesia hel·lenística esdevé llibresca i erudita, i els poetes reïvindiquen l'autoria de llurs obres en un sentit diferent de com ho feien llurs predecessors. Aquests poetes se senten creadors responsables de llurs obres; les Muses, que ara i adés potser continuen invocant, són metàfores, noms tradicionals als quals el poeta ja no demana inspiració, sinó una certa col·laboració. Així s'expressa, per exemple, el personatge de Teòcrit que inicia una cançó, demanant que les Muses cantin amb ell⁵⁵:

Μοῦσαι Περσίδες, συναείσατε τὸν ῥαδινὸν μου
παῖδ' ὧν γὰρ χ' ᾄψηθε, θεαί, καλὰ πάντα ποιῆτε.

Asclepiades, en un epigrama dedicat a la Lide d'Antímac, designa també aquesta obra com a fruit de la col·laboració de les Muses amb el poeta⁵⁶:

τὸ ξυγόν Μουσῶν γράμμα καὶ Ἀντιμάχου.

En un altre lloc de Teòcrit⁵⁷, Menalcas demana a les Muses que donin a conèixer una cançó que ell ha compost.

55. Idyllis X 24 s.

56. AP IX 63, 4.

57. Idyllis IX 28 s.

Βουκολικαὶ Μοῦσαι, μάλα χαίρετε, φαίνετε δ' ὠδᾶν
τᾶν ποκ' ἐνὼ τήνοισι παρῶν ἄεισα νομεῦσαι.

Una demanda molt semblant formula Meleagre en
presentar la Garlanda que ell ha aplegat⁵⁸:

Μοῦσα φίλα, τίτι τάνδε φέρεις πάγκαρπον ἀοιδᾶν,
ἢ τίς ὁ καὶ τεύξας ὕμνοθετᾶν στέφανον;

Una nova relació uneix aquí el poeta i les Muses.
El venerable respecte que sentien Hesíode o Soló ha esdevingut
amigable companyonia. El mateix proclama el pastor teocríteu,
que parla de la Musa com si parlés de l'amada⁵⁹:

τετιτῆ τετιτῆ φίλος, μύρμακι δὲ μύρμαξ,
ἴρηκες δ' ἴρηξιν, ἐμὴν δ' ἄ Μοῦσα καὶ ὠδά.
τῆς μοι πᾶς εἶη παεῖτος δομος. οὔτε γὰρ ὕπνος
οὔτ' ἕαρ ἔξαπίνας γλυκερώτερον, οὔτε μελίσσαις
ἄνθεα τοσσόν ἐμὴν Μοῦσαι φίλαι. οὐς γὰρ ὀρεῦντι
γαυεῦσαι τῶς δ' οὔτε ποτῶ δαλήσατο Κίρκαι.

Ara mateix, en el proemi dels Fenòmens, invoca
les Muses amb un esperit ben pròxim a aquest (16-18):

χαίροιτε δε Μοῦσαι

58. AP IV 1, 1 s.

59. Idylls IX 31-36.

μειλίχαια μάλα πάσαι. ἐμοί γε μὲν ἀστέρας εἰπεῖν
ἢ θέμις εὐχομένῳ τεκμήρατε πᾶσαν ἀοιδήν.

El poeta demana aquí a les Muses que el guïïn; no que li inspirin un poema, sinó que col·laborin amb ell, que l'orientin en la tria del material que ha de constituir el poema.

Val la pena aturar-se en el verb amb què el poeta formula aquesta demanda, τεκμήρατε. Es tracta d'un tecnicisme utilitzat més de dotze vegades al llarg del poema d'Arat; τεκμαίρεσθαι i ἐπιτεκμαίρεσθαι són usats per a designar dues accions fonamentals en l'assumpte dels Fenòmens: localitzar una estrella o constel·lació amb l'ajut d'unes altres (142, 170, 239 i 456, en aquest darrer lloc per a manifestar que amb els planetes aquest procediment no pot servir, òbviament) i inferir, a partir dels signes més diversos, algun pronòstic sobre el temps (801, 802, 932, 1038, 1063, 1104, 1129 i 1154); en una ocasió designa l'acció de trobar el rumb d'una nau per mitjà d'una constel·lació (38). Significativament, aquest verb és l'últim mot de tot el poema. No és, doncs, un terme mancat de connotacions. De manera que no deu ser sense intenció --pensem-- que el poeta l'empra en el proemi per a sol·licitar a les Muses llur guiatge. Com el mariner, el camperol, el pastor, que, si saben guiar-se pels incomptables signes en el cel i en la terra, poden portar a bona fi llurs empreses, així el poeta desitja ser orientat per les Muses. En aquestes Muses, hom reconeix, més que no les filles de Memòria, la metàfora d'una activitat creadora --poètica, doncs-- consistent sobretot en l'encert en la tria de recursos narratius i gramaticals. La tasca del poeta/erudit s'exerceix

sobre un patrimoni literari immens, un veritable mare magnum, per a singular amb èxit en el qual cal, efectivament, un bon guiatge, un criteri prou ferm. Aquest és també el sentit de la metàfora de la creació poètica com un camí, tal i com podem trobar-la en els epigrames de Cal·límac:

Ἦλθε Θεαίτητος καθαρὴν ὁδὸν· εἰ δ' ἐπὶ κισσόν
τὸν τὸν οὐχ αὐτῆ, Βάγχε, κέλευθος ἄγει...

Ἐχθαίρω τὸ ποίημα τὸ κυκλικόν, οὐδὲ κελεύθω
χαίρω τίς πολλοὺς ᾧδε καὶ ᾧδε φέρει⁶⁰ ...

I trobem aquesta imatge amb tota la seva expressivitat sobretot en el llibre I dels seus Ἄετια, en la cèlebre invectiva "Contra els Telquins", un dels passatges més explícitament programàtics de la poesia de Cal·límac:

πρὸς δὲ σε] καὶ τόδ' ἄνωγα, τὰ μὴ πατέουσιν ἄμαται
τὰ στείβειν, ἐτέρων δ' ἴχνια μὴ καθ' ὀμά
δίφρον ἐλῆν μῆδ' οἴμον ἀνά πλατύν, ἀλλὰ κελεύθους
ἀτρίπτο]υς, εἰ καὶ στεινοτέρην ἐλάσεις⁶¹ .

Cal, doncs, que el poeta es pugui orientar, que sàpiga trobar el seu camí. Com l'observador nocturn que sotja el cel estel·lat fins a trobar, amb l'ajut d'altres punts i figures

60. Frgs. 7 i 28 Pf., respectivament

61. Versos 25-28.

lluminosos, una determinada constel·lació amb què podrà guiar-se en mar o endegar la seva feina, així el poeta Arat, en iniciar el seu poema, envoltat de les obres dels seus més il·lustres predecessors, desitja poder anar trobant a cada moment allò més adequat, una determinada versió d'un mite, un terme rar, un arcaïsmes suggerent, un passatge evocador, un joc de paraules suficientment enginyós, una peculiaritat mètrica eloquent...

Es tracta, doncs, d'una transposició semàntica extremament subtil: el verb *τεκμήρατε* ha estat traslladat del llenguatge de l'astronomia al de la poesia, de tal manera que amb l'expressió *τεκμήρατε πάσαις ἀοιδίῃς* ambdós àmbits es confonen.

Doncs bé, això mateix és el que tenim en l'epigrama amb què Cal·límac saluda els Fenòmens: Ἄφ' ἧτος οὐρανόθεν ἄγρονται alludeix al mateix temps a l'observació nocturna del firmament i a la feina poètica. El text no ha de ser corregit per tal de donar-li aquest sentit. La mestria de Cal·límac consisteix, aquí, en expressar-ho amb una sola paraula. I pot ser que Cal·límac pretengui amb això reproduir l'efecte i el sentit de la invocació d' Arat a les Muses.

Fins aquí hem intentat aclarir, un rera l'altre, els problemes textuais que presenta l'epigrama de Cal·límac, analitzant-los des de la perspectiva de la poètica d'aquest autor. Aquesta anàlisi encara no ha esgotat, però, aquells aspectes que poden resultar significatius en un intent d'establir amb el major detall possible quina és la valoració que aquest poeta fa dels

Fenòmens d'Arat. Cal reconèixer, una vegada més, que la capacitat gairebé increïble que els epigrames sovint demostren per a expressar moltes coses en un espai mínim, constitueix precisament l'essència d'aquest gènere i el repte sempre renovat a què s'enfronta el poeta⁶². Aquesta lectura ens pot revelar encara prou detalls més.

Més amunt hem al·ludit ja al judici que, en un altre lloc, Callímac formula sobre Arat: μέμνηται γοῦν αὐτοῦ καὶ Καλλίμαχος [...] οὐ μόνον ἐν τοῖς ἐπιγράμμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς πρὸς Πραξιφάνην, πάνυ ἐπαινῶν αὐτὸν ὡς πολυμαθῆ καὶ ἄριστον ποιητὴν⁶³. Juntament amb els diversos loci paralleli, aquest altre eïogi prova un notable interès envers Arat per part de Callímac. Abandonades totes les conjectures sobre la relació cronològica entre els dos poetes⁶⁴ --qüestió que ja és present en els escolis i en les "Vides" i que ha arribat fins a Maass i Wilamowitz-- la constatació d'aquest interès és tanmateix prou evident. En la

62. No ens podem estar de transcriure uns mots del professor C. Miralles que expressen també aquesta idea i que per un d'aquells atzars que evidentment no ho són coincideixen literalment amb els dos últims mots de l'epigrama de Callímac, la idea de vigília i la idea d'intensitat...: "...l'epigrama reeixit és un desafiament a una antiga virtut de moltes vigílies, la lectura atenta" De la introducció a Asclepiades. Epigrames, Supl. de ECL, sèrie 2, núm. 11, Madrid 1970.

63. Vita Arati I. Scholia... ed. Martin, p. 9.

64. Ni es pot demostrar que Callímac fos mai a Atenes, ni es pot precisar cap data en la vida d' Arat, tret de la del casament d'Antígon Gonatas, el 276. Cf K.O. Brink, «Callimachus and Aristotle. An inquiry into Callimachus' Πρὸς Πραξιφάνην.», CQ XL 1946, 12-14.

impressionant nòmina de comentaristes antics del poema d'Arat, figura també Cal·límac⁶⁵. No és possible confirmar-ho, ni dubtar-ne. Però l'interès per l'astronomia en aquella època fou tan considerable, i en poesia aquest assumpte esdevingué fins a tal punt una veritable moda⁶⁶, que veritablement no es fa difícil pensar que, al costat d'Aristarc i d'Eratòstenes, també Cal·límac comentés els Fenòmens d'Arat, considerant, sobretot, els fragments poètics en què se'ns mostra com a seguidor prou notable d'aquesta moda⁶⁷. Però, naturalment, en aquest sentit no es pot afirmar res amb seguretat.

Cai tornar, doncs, a l'epigrama i a les subtils i esmunyedisses al·lusions que es pugui anar desvetllant-hi. Seguidament intentarem posar de manifest que l'epigrama de Cal·límac que comentem fa al·lusió a les consignes principals de l'art d'aquest poeta, i que totes elles, d'altra banda, tenen la seva correspondència en diferents llocs del poema d'Arat. L'assumpte de l'epigrama és, doncs, el reconeixement d'una afinitat poètica. A això s'hi afegeixen una sèrie d'al·lusions a d'altres aspectes particulars del poema d'Arat. Tot plegat és presentat sota una llum riallera i en un to enjogassat.

Vèiem més amunt com el terme ἀρρυών, ell sol,

65. Maass, Aratea, p. 121.

66. Cf. A. Keller, Eratosthenes und die alexandrinische Sterndichtung, tesi doctoral, Zurich 1946.

67. Així és com ho considera Maass: "Callimachum Cyrenensem miraberis inter caeli scriptores enumerari. Carmen fecit, quo, si non simul alia, Thaletis de rebus caelestibus merita praedicaret (frg. 83a et 94 Schn.). Egit de caeli parte copiosius in «Coma Berenicæ»". Aratea, p. 158.

encabeix un joc d'imatges de gran riquesa de sentits; i afegiem que ens semblava, també, al·lusiu als últims versos del prelude dels Fenòmens. Doncs bé, ¿com no relacionar, d'altra banda, el "desvetllament" d'Arat amb el "somni" de Cal·límac? El somni: iniciàtic, de filiació hesiòdica, esdevé en els Ætia de Cal·límac un tòpic de renovada significació⁶⁸. El somni, al capdavant, és un dels símbols poètics amb què l'autor, al començament i al final de la seva obra, posa de manifest la seva particular relació amb la poesia d'Hesíode⁶⁹. L'al·lusió programàtica al passatge de la Dichterweihe hesiòdica és completada, també al començament i al final de la gran obra de Cal·límac, per la referència a l'Helicó, molt especialment a la Font del Cavall. Més endavant comentarem el passatge dels Fenòmens⁷⁰ que es refereix també a aquesta famosa font, en un context que --pensem-- és així mateix programàtic en relació a la poesia d'Arat. De manera que les mirades --per dir-ho així-- dels dos hel·lenístics convergeixen, a l'hora de les declaracions de principis estètics, en un mateix passatge d'Hesíode, i això podria constituir una prova prou decisiva de l'afinitat entre ambdós poetes⁷¹.

68. Vegi's sobretot L. Gil, Los antiguos y la "inspiración" poética, Madrid 1967, pgs. 125-133.

69. Somnis son, per antonomàsia, els Ætia en Propertius, II 34, 31: "non inflati somnia Callimachi". I també en l'αὐτὸν in AP VII 42, 1: ἀ μέγα Βακχιάδαο σοφοῦ περίπυστον ὄνειρα.

70. Versos 205-224.

71. Naturalment, aquesta afinitat no implica, per força, una relació directa entre el passatge introductori dels Ætia i l'epigrama que comentem; per això no entenem els escrúpols cronològics manifestats per Körte & Handel, loc. cit., p. 261. Pretendre que l'al·lusió a Hesíode no sigui més que una

Ja hem subratllat l'èmfasi amb què, des del primer mot de l'epigrama, Cal·límac proclama l'afiliació hesiòdica d'Arat. Aquesta constatació es revela no només com un elogi, sinó també com un acte de reconeixement entre consemblants. Ara bé, hi ha quelcom de discordant en el fet que l'epigrama comenci afirmant el caràcter hesiòdic dels Fenòmens i acabi amb una referència no al tòpic del somni iniciàtic, que hauria resultat tan coherent, sinó justament al "desvetllament" de l'autor. Però en aquesta incoherència no cal veure-hi sinó un tret sublim d'humor i d'ironia. "Com a poeta d'estirp hesiòdica que és --ens ve a dir Cal·límac-- Arat es relaciona també amb les Muses de l'Helicó, les que en somnis inspiraren el poeta d'Ascra, ara bé, poc podia ser que sotgés la nit estel·lada bo i adormit..." El terme ὑπνοῦνιν assoleix, així, una densitat extraordinària, de manera que justament allà on l'epigrama hauria de quedar resolt i aclarit, més i més ambigu i ricament suggerent esdevé per al lector. Significa esforç creatiu i alhora vol dir astronomia, i al mateix temps, encara, deixa entreveure, irònica, una al·lusió al model que tot l'epigrama proclama

Però encara es poden posar de relleu en l'epigrama

espècie d'opinió transitòria, com suggereixen aquests autors, significa reduir l'epigrama de Cal·límac a un judici fred, inexpressiu. Ja anteriorment (p. 224) Körte & Handel havien trobat que no es tractava d'un elogi fora de mida. Però per aquest camí acabariem preguntant-nos què és el que hauria mogut l'autor a escriure un elogi amb tant poc convenciment. Amb un tarannà com el de Cal·límac, se'ns fa, senzillament, impensable.

d'altres termes que corresponen a conceptes clau en la poètica de Cal·límac. Així,ensem que τὸ μελιχρότατον (v. 2) es pot posar en relació amb la poderosa simbologia que en aquest poeta assoleix l'aigua com a vehicle de la inspiració poètica⁷², i més exactament, aquí, amb l'aigua que s'escola lentament en gotes menudes i puríssimes, símbol essencial de la poètica cal·limaquia. Es tractaria, així, d'entendre τὸ μελιχρόν no en el sentit literari i poètic més habitual de dolcesa o fluïdesa com a qualitat sonora⁷³, sinó en el sentit nou d'exquisit, de labor quintaessenciada, que li atribueix Cal·límac. El principi del refinament poètic d' aquest autor té una de les seves formulacions més rotundes --com és sabut-- en els últims versos de l'himne a Apol·lo (108-112):

Ἀσσυρίου ποταμοῦ μέγας ῥόος, ἀλλὰ τὰ πολλὰ
 λόματα γῆς καὶ πολλὸν ἐφ' ὕδατι σαρφετὸν ἔλκει
 Διοῦ δ' οὐκ ἀπὸ παντός ὕδαρ φορέουσι μέλισσαι,
 ἀλλ' ἦτις καθαρὴ τε καὶ ἀχράντος ἀνέρπει
 πίδακος ἐξ ἱερῆς ὀλίγη λιβὰς ἄκρον ἄωτον.

72 L. Gil, *op. cit.*, pp. 163-165. A. Kambylis, *Die Dichterweihe und ihre Symbolik*, Heidelberg 1965, 110-124. Sobre la pervivència d'aquest tòpic, vege's M. Lenchantin, «Callimaco, l'acqua filetea e Properzio III 3», *RIEC* LXIII 1935, 168-179.

73. Així, per exemple, Dionís d'Halicarnàs en el seu tractat d'estilística *περὶ συνθέσεως ὀνομάτων* (I 13): καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, τί ποτ' ἐστὶ τὸ ποιητικὸν ἐκείνο καὶ εὐγλωσσον καὶ μελιχρόν ἐν ταῖς ἀκοαῖς, ὃ πέφυκε τῇ συνθέσει τῆς περὶ αὐτῆς λέξεως παρακολουθεῖν...

En el seu moment ens ocuparem de les afinitats terminològiques que es poden establir entre aquests versos i determinat passatge dels Fenòmens que, d'aquesta manera, esdevindrà, també, significativament programàtic⁷⁴. Ara intentarem demostrar que aquesta afinitat queda formulada, en l'epigrama, per l'expressió τὸ μελιχρότατον.

Ja Píndar anomena els seus cants nèctar que atorguen les Muses⁷⁵. La llegenda sobre la iniciació poètica de Píndar, recollida per Pausànias⁷⁶, combina el motiu del son amb el de la mel. Teòcrit prodiga les imatges de les abelles, les flors, la mel, associades a la poesia⁷⁷.

També en Cal·límac la mel simbolitza la poesia⁷⁸. Però en els darrers versos de l'himne a Apol·lo, les abelles no

74. Ens referim a l'exkursus mitològic que segueix a la descripció de la constel·lació del Cavall en els versos 216-224.

75. καὶ ἐγὼ νέκταρ χυτὸν, Μοισᾶν δόσιν, ἀεθλοφόροις ἀνδράσιν πέμπων, γλυκὺν καρπὸν φρενός, ἰλάσκουμαι κτλ. (Ql. VII 7)

76. IX 23, 2 s.

77. Els exemples són nombrosíssims; el següent (Ld., I 146-148) és una acumulació de diversos símbols de la poesia:

πλήρης τοὶ μέλιτος τὸ καλὸν στόμα, Θύρσι, γένοιτο, πλήρης δὲ σαδόνων, καὶ ἀπ' Αἰγίλῳ ἰσχάδα τρώγοις ἀδειῖαν, τέττιγος ἐπὶ τύγα φέρτερον ᾄδεις.

78. Notablement, en l'himne a Zeus, vv. 46-51, on la mel (Μελίαι... γλυκὺ κηρίον... ἔργα μελίσσης...), nodriment del déu infant, sembla inundar l'escena.

suggereixen la idea de dolçor, perquè no s'associen a la mel, sinó a l'aigua. Així com les cigales, símbol també del cant, es nodreixen, segons el tòpic, de gotes de rou, les abelles duen a la deessa minúscules porcions de l'aigua més pura, que regala escassament. Repugna al poeta el cabal copiós i impur del gran riu, ara i adés, amb imatges diferents, repetirà la mateixa idea:

αὔθι δὲ τέχνη
 κρνετε,] μὴ σχοίνῳ Περσίδι τὴν σοφίην
 μηδ' ἀπ' ἐμεῦ διφᾶτε μέγα ψοφέουσιν ἄοιδην
 τίκτησθαι βροντᾶν οὐκ ἐμὸν, ἀλλὰ Διός 79.

* * * *

τεττίγῳ] ἐνι τοῖς γὰρ ἀείδουεν οἱ λιγυρὸν ἦχον
 θόρυβον δ' οὐκ ἐφίλησαν ὄνων
 ἡπρ' μὲν οὐατόντι πανείκελον σγκήσατο
 ἄλλος, ἐγὼ δ' εἶην οὐλααζύς, ὁ περόεις,
 ἔ παντως, ἔνα γῆρας ἔνα δρόσον ἦν μὲν ἀείδω
 προέκτοιν ἐκ δέης ἠέρος εἶδαρ ἔδων .. 80

La massa d'aigua d'un riu cabalós, l'esclat eixordador del tro, el bram estrident de l'ase: vet aquí les imatges que constitueixen el terme negatiu de la comparació que Cal·límac proposa insistentment. Per contraposició, allò que vol ser definit amb el tènue destil·lar del fontinyoi, amb el ratxar de la cigala i la diminuta gota d'aigua pura de què

79. Frig 1, 17-20.

80. *Ibidem*, 29-34.

aquesta es nodreix, és el procediment estilístic de la sobrietat extrema. El refinament i l'elegància es basen, doncs, en primer lloc en la simplicitat⁸¹. Τὸ μλιχρότατον és la constatació de que els Fenòmens tenen efectivament un aire hesiòdic, però que Arat fa del seu model un ús que el n'allunya essencialment: el poeta ha sotmès l'obra d'Hesíode a una veritable destil·lació, el resultat de la qual presenta com a característica principal una contenció expressiva molt evident. I la forma verbal ἀπιδύετο expressa, juntament amb τὸ μλιχρότατον, aquesta idea.

El significat d'aquest verb no és senzill d'explicar. Cal·límac l'usa també en l'himne a Delos, referint-se al mar (v. 4)

ὁ δ' ἀμφὶ ἐπουλὸς ἐλίσσω

ἰακίου πικρῆν ἀπομασσεταὶ ὕδατος ἀζην

El poeta sembla haver volgut mitigar la crua expressivitat del lloc homèric en què molt probablement s'inspira (II IV 426), adoptant un altre verb

81. Exactament en el sentit que dona a aquest terme B. A. van Groningen, Loc. cit., p. 86, n. 2: "Entendez: la simplicité telle qu'un poète hellénistique pouvait la concevoir. Celle-ci n'exclut aucun terme que la tradition épique (didactique ou héroïque) avait admis, n'exclut même pas un nombre restreint de néologismes. Mais la simplicité saute aux yeux quand on compare Aratos à ses contemporains. Noter p. ex. qu'il ne connaît que l'épithète significative; les épithètes de pur ornement sont totalement absentes."

ἀμφὶ δὲ τ' ἄκρας
κυρτὸν εἶν κορυφῶται, ἀποπτύει δ' ἄλως ἄχνην.

El significat, però, sembla el mateix: el mar, fregant la costa, s'hi deixa l'escuma. Aquesta accepció, que equival a "netejar", no és infreqüent⁸². D'aquí se'n deriva el sentit d'anar llevant quelcom a força d'insistir, amb un moviment com el batre constant del mar o el fonyar en la pastera. I d'aquí, al seu torn, surt la noció de "modelar" que, en sentit figurat, trobem en Aristòfanes.

ἀλλ' ἄλλους τοὶ πολλοὺς αγαθοῦς, ὧν ἦν καὶ Λάμαχος
ἦως
ὄθεν ἡμῆ φρήν ἀπομαζαμένη πολλὰς ἀρετὰς ἐποίησεν,
Πατρόκλων, Τεύκρων θυμολόοντων, ἔν' ἐπαύρωμα' ἄνδρα
πολίτην
ἀντεκτείνειν αὐτὸν τοῦτοις, ὅπῃταν σάλπγγος ἀκούσῃ⁸³.

Aquest és el precedent més clar del sentit que Cal·límac dona al verb ἀπεμάζω en el seu epigrama, és a dir, "imitar", "inspirar-se en"⁸⁴. Però potser valgui la pena de fer

82. Així, per exemple, Llucià, *Menip.* 7: περὶ μέσας νύκτας ἐπὶ τὸν Τίγρητα ποταμὸν ἀγαγὼν ἐκάθηρέν τέ με καὶ ἀπέμαζε...

83. *Ranæ* 1040.

84. Sobre l'ús, per part d'Aristòfanes, de termes significatius en estilística literària, cf. J.D. Denniston, "Technical terms in Aristophanes", *CQ* XXI 1927, 119 ss.

observar que aquest verb presenta una significació riquíssima de suggerències: vol dir, al mateix temps, que Arat pren la flor i la nata de la poesia d'Hesíode i que, després de maurar-la, plasma, modela amb ella la seva obra. Però aquesta interpretació ja ha estat formulada en forma clara i precisa per V. Citti:

"Vale a dire che il poeta di Soli ha modellato i suoi versi come si modella la paste per farne una focaccia (πῦλα), domandola a poco a poco col gioco sapiente delle mani, riproducendo per questa via (e il preverbo ἀπο- indica appunto l'idea di riprodurre foggando) il toto poetico del piú soave dei cantori"⁸⁵

Com les abelles, doncs, que duen a Deó espurnes impol·lutes d'aigua, així Arat ha anat conformant el seu poema bo i destil·lant i maurant amb art refinada l'essència de la poesia d'Hesíode

No hi ha cap dubte que el concepte de ἀπειρίτης té una importància fonamental en la poètica de Callímac i en la poesia hellenística en general. No és gens senzill, tanmateix, mostrar tots els sentits que aquest terme pot assolir, puix que pot referir-se a aspectes diversos de la creació poètica. Bastarà, de moment, evocar la Μοῦσα... ἀπειρίτην que, en el pròleg dels Ætia Apol·lo recomana al jove Callímac.

85. V. Citti «Lettura di Arato», Vichiana II 1965, p. 58.

No hauria de semblar, doncs, que Callímac hagués emprat endebades aquest terme per qualificar el poema d'Arat. I, tanmateix, precisament l'expressió λεπταὶ ῥήοις havia fet pensar a Schmid & Stählin⁸⁶ que l'epigrama es referia a una altra obra d'Arat, els Κατὰ λεπτόν, sobre el contingut de la qual, d'altra banda, gairebé no sabem res, i que, fins i tot, podria no ser ni tan sols un títol⁸⁷. El fet de desviar d'Arat un elogi provinent de Callímac és conseqüent amb la desfavorable opinió que Schmid & Stählin tenen dels Fenòmens: en comptes de justificar el sentit de l'epigrama, prefereixen canviar-ne l'objectiu, ni que sigui contra tota evidència.

El descobriment, en els Fenòmens, de l'acròstic que constitueix el terme ΑΕΙΗΘ⁸⁸ hauria d'haver bastat per a allunyar tot dubte sobre que és a aquest poema que es refereix l'epigrama de Callímac. I, tanmateix, no s'han deixat de sentir encara expressions de reserva. El mateix Jacques, en l'article citat, confessa que hauria preferit que l'epigrama no es referís

86 Griechische Literaturgeschichte, II 1, p. 163, n.8. ... vielleicht bezieht es sich (...) nicht auf Φαινόμενα, sondern auf Κατὰ λεπτόν."

87. Significaria, literalment, "obres breus". Són citades per la Vita I entre d'altres obres atribuïdes a Arat (καὶ κατὰ λεπτόν ἄλλα) i per la Vita II (καὶ ἔστιν αὐτοῦ ἔτερα συντάγματα κατὰ λεπτόν, a més d'Estrabó V 167, que reporta els dos únics versos que en poden haver format part. Cf. W. Ludwig "Aratos" R.E., Suppl. X 1965, p. 28 s., i especialment J. Martin, Histoire du texte des Phénomènes d'Aratos, París 1956, p. 178.

88. J.-M. Jacques "Sur un acrostiche d'Aratos (Phén., 783-787)", REA LXII 1960, 48-61.

als Fenòmens⁸⁹. No oculta que es tracta d'un afer de gust personal: a ell, aquest poema no li agrada gaire. Així, doncs, malgrat que el descobriment de l'acròstic servirà per a enriquir i consolidar la importància del concepte de λεπτότης en la poesia hel·lenística, Jacques insistirà únicament en que, pel que fa a Arat, es tracta d'una rèplica del conegut acròstic homèric, és a dir, en definitiva, un homenatge a Homer que cal interpretar en el context de l'antiga disputa sobre si els Fenòmens són hesiòdics o homèrics.

Vet aquí, doncs, que el prejudici personal de Jacques el porta a desvirtuar en gran part la importància del seu descobriment. En aquest sentit, la coincidència terminològica entre els epigrames de Callímac, Leònidas i Ptolomeu (λεπταί/ρήσεις, λεπτή/φροντίδι, λεπτολόγου), ja anteriorment posada de relleu⁹⁰, ara és reduïda per Jacques, a la llum del seu descobriment, a una simple referència a l'acròstic, puix que " les Phénomènes ne peuvent passer pour un modèle achevé de finesse de style"⁹¹

Al punt que som,ensem, en canvi, que és evident que l'acròstic haurà de servir per a establir, a través de l'epigrama que comentem, una vinculació més estreta entre els

89. "Personnellement, j'ai toujours été un peu gêné devant les termes dont Callimaque fait honneur au style des Phénomènes. Ils m'eussent moins surpris en tant qu'allusion au Κατὰ λεπτόν du même Aratos." Loc. cit., p. 58.

90. G. Kaibel, «Aratea», Hermes XXIX 1894, 121-123.

91. Ibid. p. 59.

principis estètics de Cal·límac i el poema d'Arat.

Així ho han entès, posteriorment, bon nombre de comentaristes, que considerant que els Fenòmens havien de respondre d'alguna manera al concepte hellenístic de ἀειότης, han intentat justificar el prestigi assolit pel seu autor. Vegi's, per exemple, el plantejament de H. Reinsch-Werner:

"Dieses spielerische Kompliment des Arat für die Kallimacheische Kunstausfassung, die er teilt, zeigt deutlich, daß die für uns nur schwer faßbaren Begriffe ἀειότης, καθαρός, ἀεικλής, die nach dem Urteil des Kallimachos auch für den Stil seines programmatischen Vorbildes Hesiod kennzeichnend sind, zumindest den Zeitgenossen des Kallimachos als stilistische Termini mit ganz konkreter Bedeutung gelaufig waren."⁹²

Des de diferents punts de vista, doncs, i amb més o menys amplitud, diversos estudis han analitzat aquesta obra en la seva condició de poesia hellenística de primera qualitat.

Probablement, el primer en adoptar explícitament aquesta perspectiva fou Kidd⁹³. El seu article pretén explicar l'èxit de l'obra d'Arat des del punt de vista literari. Mitjançant un selecte nombre de passatges del poema, es van posant de relleu els variats recursos estilístics que fan de l'autor un poeta

92 H. Reinsch-Werner, Callimachus Hesiodicus, p. 13.

93. D. A. Kidd, "The Fame of Aratus", AJMLA XV 1961, 5-18

ἀκρίτος, d'acord amb la terminologia cal·límaquea. L'article de Kidd, malgrat la seva brevetat, significava un canvi radical en els estudis arateus.

Poc després, W. Ludwig⁹⁴ revisà un altre aspecte que tradicionalment havia estat usat pels crítics com argument en detriment del poema d'Arat: l'estructura. Ludwig demostrà la superficialitat de tots aquells judicis que veien en els Fenòmens poca cosa més que un tractat d'astronomia en vers i un mediocre poema mancat d'unitat i de gràcia. Ja J. Martin havia demostrat l'absoluta falta de fonament del costum de dividir l'obra en dues parts⁹⁵. Ludwig ha deixat ben clar que el poema està perfectament articulat i que respon a un plantejament unitari. Gran part de la incomprensió de què ha estat objecte Arat ve, segons aquest crític, d'haver-se interpretat malament l'estructura del poema. No és casual que Ludwig comenci el seu article constatant l'extraordinari contrast que hi ha entre la fama assolida per Arat a l'antiguitat i l'escassa i freda atenció que els moderns li han dispensat⁹⁶. Només reconeixent en els Fenòmens una coherència rigurosa, com fa Ludwig, és possible explicar l'antic prestigi poètic del nostre autor.

94 En l'article citat a la pàg. 13. Les seves conclusions les ha resumides posteriorment en l'article "Aratos" de la R.E. Suppl. X 1965, 26-39; aquí ens referirem sempre a l'anterior.

95 Arati Phaenomena, ed. J. Martin, Florència 1956, pp. XXI-XXIV.

96 "So beliebt und vielgelesen Arats Phenomena in der Antike waren, in unserer Zeit hat sich die Faszination für sie nur selten mit ihnen beschäftigt." Loc. cit. p. 425.

Però l'intent més recíent de comprensió del poema arateu des del punt de vista poètic ha estat realitzat per V. Citti⁹⁷. La seva contribució, breu com és, marca la pauta per a una lectura minuciosa, detallada i profunda del poema; amb aquesta aproximació queda de manifest definitivament que l'art d'Arat s'acerceix sobretot en el petit detall, en el terme, l'expressió o la imatge aparentment clars, unívocs i transparents, però carregats, en realitat, d'ocultes significacions i expressives evocacions.

M. Erren⁹⁸ ha fet després importants aportacions a l'estudi dels Fenòmens: el seu extens i detallat estudi sobre l'estructura del poema demostra de forma definitiva la profunda unitat del mateix.

En canvi, malgrat aquests bons precedents, ha calgut encara esperar bastants anys abans no s'ha abordat amb la suficient profunditat i amplitud un estudi del nostre poema des del punt de vista literari; és a dir, una anàlisi del llenguatge poètic que en justifiqui l'elogi dels antics, que posi de relleu la ἀκρίτως del poeta també en l'aspecte pròpiament literari. Hom havia esperat de J. Martin una obra com aquesta⁹⁹, però no

97. Loc. cit.

98. Die Phaenomena des Aratos von Soloi. Untersuchungen zum Sach- und Sinnverständnis. Hermes Einzelschriften. 19, Wiesbaden 1967.

99. En algunes de les ressenyes de la seva edició hom insisteix en l'esperança que Martin completés la seva dedicació a Arat amb un estudi literari del poema; així, per exemple, J. Defradas, REG LXX 1957, p. 227, i també H. J. Rose, JCS LXXVII 1957, p. 333. J.-M. Jacques (loc. cit. p. 59, n.

sabem que hagi arribat a ser. El gran estudi de M. Erren, malgrat el subtítol i els propòsits de la introducció¹⁰⁰, no aporta res en aquest sentit. De fet, hi ha hagut poques aportacions d'ençà dels articles de Ludwig, Kidd i Citti, tots els quals ja constataren l'escàs interès que desvetllaven els Fenòmens com a poesia. Els suggeriments d'aquests estudiosos, doncs, constitueixen aportacions de gran valor en aquest àmbit. La més important de llurs formulacions és que Arat, que destina el seu poema a un públic molt selecte, extraordinàriament culte, té com a principal recurs l'evocació literària¹⁰¹: els seus versos són constants ressonàncies de passatges i versos homèrics, principalment, però també d'Hesíode, Parmènides, Empèdocles i d'altres poetes¹⁰². Aquesta evocació s'exerceix de maneres molt diverses, allò que els antics admiraven d'Arat és l'habilitat amb què fa de les reminiscències literàries el seu mitjà d'expressió bàsic, modelant amb elles un conjunt coherent, però gens sevil

4) transcriu una carta de Martin que sembla indicar que, efectivament, estava treballant en aquest aspecte.

100. Op. cit. pp. 5-8.

101. Hom podria usar igualment la coneguda expressió de Pasquali "arte allusiva", sovint emprada en la caracterització de la poesia hellenística. Cf. G. Giangrande, "Arte allusiva" and alexandrian epic poetry», CQ XVII 1967, 85-97.

102. Constitueixen el punt de partida d'aquests autors treballs com els de Ronconi, «Arato interprete di Omero», SICC XIV 1937, 167-202, 237-259, i Traina «Variazioni omeriche in Arato», Maia VIII 1956, 39-48. Alguns aspectes particulars han estat estudiats posteriorment per F. Solmsen, «Aratus on the Maiden and the Golden Age», Hermes XCIV 1966, 124-128.

respecte dels models en què s'inspira¹⁰³. De fet, tot el poema està concebut com una rèplica fictícia dels Treballs d' Hesíode¹⁰⁴. Cal admetre que aquestes són les coses que plauen a l'esperit hellenístic més refinat. Per això l'epigrama de Cal·límac és l'expressió, igualment refinada, d'una afinitat estilística i d'un elogi coherent.

Per això, ara, es revela com a excessiu el zel amb què hom ha volgut durant tant de temps escatimar a Arat l'apreci dels antics i, especialment, d'aquells als quals anava destinada la seva obra. Els prejudicis de molts filòlegs han pesat, durant molt de temps, més que no la opinió clarament manifestada per Cal·límac, Leònidas de Tarent o Virgili, per dir-ne només alguns. I sovint hom accedia únicament a reconèixer la bellesa d'alguns fragments del poema, o, si de cas, un cert to hellenístic.

Després dels treballs de Kidd, Ludwig, Citti i Erren.

103. Des d'aquest punt de vista, resulta manifest l'excés d'algunes interpretacions de l'epigrama, com la de A. M. Destrousseaux a «Callimachea», REG LIII 1940, p. 151 s., aquest autor hi veia una impertinència envers Homer de part del "modernista" Cal·límac: "J'ai peur --paraphraseja-- qu'en le suivant (scil. Homer) Aratos n'ait pris de ses vers que le plus coulant, laissant au vieux le rocailleux dont le temps n'est plus." Arat mateix, amb l'acròstic, proclama alhora la seva afirmació de modernitat i el seu homenatge a Homer.

104. Així, Ludwig, loc. cit. p. 448: "Damit ist aber auch ausgemacht, daß das Aratische Publikum nicht die gemeinen Bauern und Seefahrer sind, die er in der Fiktion mit gespielter Naivität zu belehren vorgibt, sondern die literarisch gebildeten Kreise der hellenistische Städte." loc. cit. p. 448.

ja no s'ha posat en dubte el sentit dels elogis dels antics, i s'ha aprofundit en l'estudi pròpiament literari del poema. R. Pfeiffer ha pogut, així, establir amb seguretat la significació dels dos principis fonamentals de la poesia hel·lenística: la *ἀκρίτης* i la *πολυμαθία*. Cal valorar en tota la seva importància el fet que una i altra són atribuïdes a Arat per Cal·límac. L'evidència, doncs, que es tracta d'elogis ha ajudat a precisar el sentit d'aquests termes; i al mateix temps hom ha anat determinant millor de quines maneres es manifesta en els Fenòmens el refinament i l'erudició.

Es molt interessant l'evolució d'aquests dos conceptes, tal com la presenta Pfeiffer¹⁰⁵. Ambdós podien tenir, en època arcaica i clàssica, connotacions explícitament negatives. *Πολυμαθής* podia ser un retret, el terme amb què hom designava el qui no posseïa veritable saviesa¹⁰⁶. *Ἀκρίως*, al seu torn, podia censurar l'excés de refinament, la insubstancialitat¹⁰⁷. Seguint les orientacions de Pfeiffer, segons les quals la terminologia crítica dels poetes hel·lenístics provenia dels poetes del segle V, M. Campbell¹⁰⁸ creu poder afirmar que la discussió a propòsit de la *ἀκρίτης* en el pròleg dels Ἄετια de

105. Historia de la filología clásica, Madrid 1981 (=Oxford 1968), p. 252.

106. Herodotus, frgs. 40 i 129 D-K; Plat., Leges 811a, etc.

107. Aristòfanes, sovint en Granotes i Núvols. Vegi's J. D. Denniston, loc. cit.

108. «Three Notes on Alexandrine Poetry», Hermes CII 1974, 38-46.

Cal·límac s'inspira directament en els versos 227 s. dels Núvols¹⁰⁹. De fet, també en el temps de Cal·límac els dos termes devien poder ser emprats en sentit positiu o negatiu¹¹⁰, però amb els poetes hel·lenístics constituiran el millor elogi possible.

M. L. Pendergraft ha portat a terme recentment l'estudi més ampli i detallat realitzat fins ara sobre els recursos estilístics emprats per Arat¹¹¹. La rotunditat amb què l'autora formula els seus propòsits ("...to demonstrate that the Phaenomena is not a dull tract sporadically enlivened with poetic flashes, but is a finely crafted whole that everywhere reflects the hand of its maker.")¹¹² mostra el llarg camí recorregut per la crítica moderna i la orientació definitiva que els estudis arateus han pres en els darrers anys. Les conclusions del seu minuciós estudi autoritzen Pendergraft a afirmar, amb la mateixa seguretat, que l'epigrama de Cal·límac reconeix l'adherència del poema d'Arat als principis poètics cal·límaqueus ("A careful examination of the sort we have undertaken makes it clear that the Phaenomena is a leptos composition par excellence."¹¹³ El passatge de l'acròstic (vv. 783-787) cal que

109. Ibidem, 45 s. Vegi's també D. L. Clayman, «The Origins of Greek Literary Criticism and the Aitia Prologue», WS XI 1977, 27-34.

110. Així sembla demostrar-ho l'ús de λεπτός en el següent fragment atribuït a Aristó de Quíos, contemporani dels poetes hel·lenístics (SYE, I 394): ὁ ἐλάβωρος ὀλοσχερέστερος μὲν λεφθεῖς καθαίρει, εἰς δὲ πᾶν σικερά τριφθεῖς πνίγει οὕτω καὶ ἡ κατὰ φιλοσοφίαν λεπτολογία.

111. Aratus as a poetic craftsman, tesi doctoral, Chapel Hill 1982.

112. Ibid. p. 2.

sigui interpretat, així mateix, com la proclamació per part d'Arat d'aquesta adhesió. la presència per tres vegades (comptant l'acròstic) del terme λεπτή, juntament amb el no menys significatiu παζίων (v. 785), i la constatació que repetides vegades al llarg del poema trobem plegats l'adjectiu λεπτός i diverses formes de φαίνεσθαι, són indicis suficients, segons l'autora, del missatge que el poeta adreça als lectors ("The Phaenomena is a work in the leptos style.").¹¹⁴ Després d'aquests treballs adquireixen plena consistència aquelles formulacions anteriors que, sense aprofundir en l'anàlisi del poema o sense abarcar-lo per complet, atribuïen als Fenòmens la λεπτότης. E. Vogt, per exemple, en un article sobre els acròstics al llarg de la literatura grega¹¹⁵ no dubta de la intencionalitat programàtica dels termes clau de l'acròstic d'Arat, ni del sentit elogiós de l'epigrama de Cal·límac

Fins a tot sembla cobrar més forces la interpretació suggerida per Q. Cataudella¹¹⁶ per al nom Leptines en un epigrama de Rià. Es tractaria, segons aquest erudit, d'una al·lusió a Arat¹¹⁷, intel·ligible en virtut de la característica de

113. *Ibid.* p. 295.

114. *Ibid.* p. 294.

115. «Das Akrostichon in der griechische Literatur», Antike und Abendland XIII 1967, 80-95; sobre l'acròstic d'Arat, pàgs. 85-87.

116. «L'epigramma Anth. Pal. XII 129 di Arato», REG LXXX 1967, 264-281.

117. Al·lusió indirecta a Arat --precisa Cataudella-- a través d'un jove estimat seu, anomenat aquí Leptines, però Filí a les Talísies de Teòcrit v. 105). Loc. cit. p. 277 i 279.

la seva poesia: la λεπτότης.

Que la λεπτότης constituïa un concepte clau en la poètica hellenística ha quedat, doncs, plenament justificat. E. Calderón, en un article ben recent¹¹⁸ ha mostrat, encara, que hi havia una veritable comunió de conceptes estilístics entre els poetes de la generació de Cal·límac. Analitzant diverses notícies referides a una grotesca primeza del poeta Filetas, l'autor descobreix que es tracta d'una mala interpretació del terme λεπτότροπος aplicat al mateix. En virtut d'una transposició (cal reconèixer que no mancada d'humor), hom havia aplicat a la constitució física del poeta l'adjectiu que, en realitat, definia l'essència del seu art¹¹⁹. De manera que aquests nous testimonis

118. «Ateneo y la λεπτότης de Filetas», *Emerita* LVIII 1, 1990, 125-129.

119. En la seva formulació més estrambòtica --és a dir, la d'Ateneu i Elià-- segons la qual Filetas havia de posar peces de plom al calçat per tal que el vent no se l'endugués, aquestes anècdotes fan pensar en un retorn a la concepció negativa de la λεπτότης, a les expressions pejoratives com les que observàvem en autors del segle V.

A. Cameron, a «How Thin was Philitas», *CQ* XLI, no. 2, 1991, 534-538, ha replicat a l'article de Calderón, intentant demostrar que la primeza de Filetas devia ser real, i que el que les anècdotes han transmès és l'atribució humorística, per part dels autors còmics, d'aquesta primeza a la pedanteria del poeta. Creiem, en canvi, que res no impedeix de seguir pensant que el joc de paraules actuà al revés: la generalitzada consideració de Filetas com a poeta extremadament λεπτός ("subtil", independentment que això significués també "pedant" o no) hauria donat lloc a la facècia verbal que el representa com un individu d'una primeza exagerada fins a l'absurd.

amplien la nòmina dels poetes λεπτοί, i alhora consoliden encara més la importància i significació d'aquesta terminologia¹²⁰.

L'anàlisi més penetrant de tot aquest assumpte, però, l'ha portat a terme W. Levitan¹²¹. Hi ha, segons aquest comentarista, no només l'acròstic λεπτή, que cal entendre, efectivament, en referència a l'estètica hellenística, sinó dos acròstics més, continguts en els versos 802-812: l'un (ΠΑΣΑ) suggereix ja idea de plenitud i perfecció, l'altre (ΣΕΜΕ.Η) la idea de significació. Presos en conjunt, els acròstics arateus constitueixen un complex sistema d'ail·lusions amb el qual el poeta revela la seva condició de creador: és a través del llenguatge del poeta que els signes de Zeus esdevenen significatius. Les constel·lacions i els altres signes cobren sentit, es revelen com a manifestacions d'un ordre, en el poema, entès com a àmbit d'acció del poeta. L'ordre, el pla a què respon la totalitat de les coses només té sentit quan el poeta l'expressa amb el seu llenguatge.

Els Fenòmens, doncs, són un poema sobre la manifestació dels signes de Zeus, però alhora expressen

120. Podem incrementar encara el nombre de poetes que empren explícitament la terminologia aquí comentada. Es el cas d'Hèdíl, que en el següent epigrama (ed. D. L. Page, Epigrammata graeca, Oxford 1975, p. 112) fa ús de dos dels termes clau que hem trobat en el de Cal·límac:

πίνωμεν, καὶ γάρ τι νέον, καὶ γάρ τι παρ' οἴνον
εὐροίμ' ἄν λεπτόν καὶ τι μελιχρόν ἔπος.
ἀλλὰ κάδοις Χίου με κατάβρεχε καὶ λέγε "παῖζε,
Ἥδύλε" μισῶ ζῆν' ἐς κενὸν οὐ μεθύων.

121. «Plexed artistry: Aratean Acrostics», Glyph V 1979, 55-68.

l'autoconsciència lingüística del poeta. Això és el que sembla voler expressar també Leònidas de Tarent:

αἰνεῖσθω δὲ καμῶν ἔργον μέγα καὶ Διὸς εἶναι
δούτερος, ὅστις ἔθηκε' ἄσπρα φαεινότερα¹²².

Obviament, aquesta interpretació pressuposa una concepció del poema també com a objecte visual: els acròstics, perceptibles només a la vista, tenen sentit tan sols si pensem que el poema és quelcom que llegim amb els ulls.

No es tracta de llevar importància a l'aspecte sonor d'aquesta poesia. Van Groningen assenyala¹²³ el notabilíssim paper que en la poesia hellenística juguen els elements auditius, constitutius d'allò que l'autor anomena "poésie verbale"¹²⁴. També la poesia d'Arat és analitzada per l'autor des d'aquesta perspectiva¹²⁵, si bé amb no gaire deteniment. En última instància, l'epigrama de Cal·límac és adduït com a prova màxima de l'excel·lència "musical" dels Fenòmens.

D'altres treballs han posat de relleu posteriorment que els traductors i imitadors llatins d'Arat també posen

122. *AP IX 25*, v. 5 s.

123. B. A. Van Groningen, *La poésie verbale grecque. Essai de mise au point*, Amsterdam 1953.

124. *Op. cit.* p. 8: "Il semble donc naturel de parler de «poésie verbale» là où le poète emploie le mot comme tel, comme son, comme musique, comme instrument de suggestion imprécise, et ne l'emploie que de cette façon."

125. Especialment en les pàgines 74-89.

especial cura en l'aspecte auditiu de llurs versos¹²⁶. Però caldrà concedir també importància fonamental a l'aspecte visual del poema, de manera que l'essència de la poesia d'Arat no s'explicarà si hom no considera la doble naturalesa, sonora i visual alhora, dels seus versos¹²⁷.

Des del moment que el poeta és, ans que res, un erudit que llegeix i que compon les seves obres per escrit, l'escriptura mateixa vol manifestar la seva particular naturalesa de signe dirigit als ulls. Els signes alfabètics ja no són únicament un instrument al servei de la veu, sinó que --per

126. Dos articles de L. Ceccarelli. «L'alliterazione a vocale interposita variabile nell'opera poetica di Cicerone», RCCM XXVI 1984, 23-44, i «Alcune note sull'alliterazione nei Phaenomena di Germanico», ibid. p. 77-91. A.-M. Lewis, Aratus, Phaenomena 443-49. Sound and Meaning in a Greek Model and Its Translations», Latomus XLIV 1985, 805-810: analitza tres passatges de l'obra. L'autor, que ha dedicat una tesi doctoral a les traduccions llatines d'Arat, recull en aquest article unes dades força significatives (p. 805, n. 4): "Alliteration occurs in 32.5% of verses in Aratus' poem, in 52.8% of verses in Ciceros' translation, in 43.5% of verses in Germanicus' translation and in 45.6% of verses in Avienus' translation." Interessants observacions també en Pendergraft, op. cit. p. 35-37, 215-217, 295, 305-307, etc. Sobre la influència en Virgili en parlarem més endavant.

127. Fins i tot Van Groningen sembla, d'alguna manera, haver d'explicar la doble via de percepció del vers per part del lector: "Tout d'abord, la phrase s'adresse à l'ouïe; elle est perçue comme suite de sons. Même quand, à la lecture, c'est l'œil qui est engagé en premier lieu, la perception consciente est celle de l'ouïe et l'on s'imagine prononcer et entendre. Non seulement la phrase est son, mais elle est encore --et de façon essentielle en poésie-- rythme et mélodie." Op. cit. p. 11.

dir-ho així-- cobren vida pròpia davant dels ulls del lector i, abans, dels del poeta. I en una obra com els Fenòmens, que té per assumpte central els signes, és a dir, l'omnipresència dels signes que són susceptibles de ser interpretats, el poema és al mateix temps la interpretació d'aquells signes visibles i --com a conjunt de signes visibles ell mateix-- una mena de transsumpte, a petita escala, però no menys ple de significació, de l'univers

Si acceptem per a l'obra d'Arat aquest plantejament --i pensem que cal acceptar-lo-- aleshores tenim entre mans un fenomen d'una extraordinària complexitat. El lector atent veurà la seva atenció atreta cap a diferents direccions alhora, el poema li oferirà, superposats, diversos nivells significatius.

Hi ha allò que les paraules diuen: per exemple, la descripció d'una constel·lació. Però algunes d'aquestes paraules han estat triades amb la finalitat d'evocar determinats passatges d'Homer, d'Hesíode, de Parmènides... Aquí i allà, el poeta usa --per dir-ho així-- maons provinents d'una altra obra, i el lector reconeix en el nou edifici fragments de l'antic.

Però el poema encara amaga un altre missatge; i aquest tan sols els ulls del lector, si de cas, poden ser capaços de reconèixer-lo. Independentment d'allò que les paraules diuen en el poema, en el seguit d'idees que constitueixen el poema, independentment també d'allò que determinades paraules o fórmules poden evocar en el record del lector culte, algunes paraules, aquí i allà, aïllades, han estat disposades pel poeta per tal de suggerir, elles soles, a manera de súbites i fugaces

il·luminacions, determinades idees.

De bell nou s'imposa el paral·lelisme amb l'observació de les constel·lacions. Localitzar una constel·lació, és a dir, veure el conjunt de la seva figura, és quelcom que s'aconsegueix tot determinant successivament la posició d'una estrella per mitjà d'una altra. Aquest procediment és el mateix que hom verifica en la lectura d'un text escrit. I és --potser encara més clarament-- el que hom fa per a descobrir un acròstic o els mots clau que hi pugui haver disposats al llarg d'un text. Llegir el missatge que pugui resultar d'aquí consistirà en fer visible allò que, de fet, el lector ja té davant dels ulls. Però la pàgina escrita és com el cel estelat, així com entre la munió incomptable d'estrelles n'han estat determinades algunes per a guiar la vida dels homes, així també serà possible, bo i agrupant lletres, bo i fent ressaltar paraules, anar resseguint un text que té sentit fora del text que l'engloba.

En la segona part d'aquest treball intentarem portar a terme, sobre el text dels Fenòmens, una lectura d'aquestes característiques. Ara, i per acabar ja el comentari de l'epigrama de Cal·límac --que al seu torn se'ns ha revelat també riquíssim de significats, clars i ocults-- considerarem un últim detall del mateix.

Es tracta de l'expressió ῥήσις Ἀρήτου. La repetició de la síl·laba -ρη- sembla voler al·ludir a l'ús freqüent de l'al·literació per part d' Arat. Però aquesta manera de quequejar el nom del poeta fa pensar, sobretot, que Cal·límac pretén alguna cosa més. El primer a buscar alguna intenció en aquest

passatge fou G. Knaack¹²⁸. L'allargament inusual de la primera síl·laba del nom del poeta havia quedat recolzat per la forma, idèntica, emprada per Leònidas. Això, segons Knaack, no és gratuït, sinó que constitueix un joc de paraules, puix que aquesta lectura suggereix la geminació de la consonant següent. Cal·límac, doncs, jugaria enginyosament amb el nom del poeta, que faria sonar com l'adjectiu ἄρρητος, "indicible"¹²⁹.

El pas següent no ha estat donat fins gairebé cent anys més tard. D. A. Kidd¹³⁰ cregué que en la paraula inicial del segon vers dels Fenòmens, ἄρρητος, hom podia veure-hi també un joc de paraules: "It is tempting, therefore, to suggest that the poet is indulging in a kind of pun on the sound of his own name (. . .). It would serve as a kind of signature at the outset of the poem, modestly placed in the second line after Zeus in the first."¹³¹

Només calia, doncs, posar en relació ambdós jocs de paraules, el de Cal·límac i el d' Arat. Això és el que ha fet recentment P. Bing¹³², tot i que, curiosament, no cita cap dels seus dos predecessors, presents, nogensmenys, en la primera i en la segona part, respectivament, de la seva principal asserció:

128. «Analecta», Hermes XVIII 1883, 28 s.

129. Atès que Knaack seguia la lectura σύβολον ἄρρητινός, el sentit "suggerit" per aquest joc de paraules fóra --en paraules de Meineke-- "acrem nec interruptam uigiliam".

130. «Notes on Aratus, Phaenomena», CQ XXXI 2, 1981 355-362.

131. Loc. cit. p. 355.

132. «A pun on Aratus' name in verse 2 of the Phaenomena», HSCP XCIII 1990, 281-285.

"...Callimachus plays on Aratus' name in such a way as to suggest that he understood the striking ἄρπτον, with which Aratus' second verse begins, as a pun."¹³³

D'altra banda, l'expressió amb què Leònidas clou el seu epigrama (versos 5-6), especialment l'al·lusió "segon després de Zeus", prova també, segons Bing, que el poeta de Tarent entenia així mateix el vers 2 dels Fenòmens com un joc de paraules amb el nom de l'autor.

Igualment, per últim, l'autor considera bastant probable que Virgili donà entenent que era conscient del joc de paraules arateu. en el passatge del llibre primer de les Geòrgiques en què el poeta recreà a la seva manera l'acròstic dels Fenòmens¹³⁴, el fet que l'acròstic virgilià doni la signatura del poeta pot ser al mateix temps una al·lusió a l'acròstic i a la signatura arateus. El terme uirgineum (v. 430) reforçaria encara més la sospita que el poeta vol encabir aquí el seu nom. I d'altra banda ja abans havia estat suggerit¹³⁵ que is certissimus auctor (v. 432) podria ser una al·lusió humorística a ἄρπτον.

133. Loc. cit. p. 283.

134. En els versos 429-433, que segueixen molt de prop el passatge 783-787 d'Arat. El descobriment fou degut a E. L. Brown, Numeri Vergiliani. Studies in "Eclogues" and "Georgics", Brussel·les 1963 (Coll. Latomus 63), 96-114.

135. R. F. Thomas, Virgil. "Georgics" I, Cambridge 1988, ad loc.

Així doncs, els passatges de Cal·límac, Leònídas i Virgili que semblen provar que aquests poetes estaven al corrent dels acròstics i jocs de paraules aràtics ens situen en la consideració visual del poema d'Arat.

Virgili forneix encara d'altres indicis que ens poden permetre d'insistir en aquest aspecte. Interpretacions recents d'alguns passatges controvertits de l'Egloga III autoritzen a considerar que aquesta és plena d'Arat.

El vers 60 és evidentment la traducció de part del primer i part del segon versos dels Fenòmens:

Ab loue principium, Musæ: Iouis omnia plena¹³⁶

L'endevinalla de Menalcas (v. 104 s.)

Dic quibus in terris (et eris mihi magnus Apolio)
tris pateat cæli spatium non amplius ulnas.

es resol molt satisfactòriament amb la resposta "un rotlle que contingui els Fenòmens d'Arat"¹³⁷.

136. Precisament perquè entenem que es tracta d'una traducció literal, preferim puntuar després de principium.

137. Interpretació deguda a J. S. Campbell, «Damoetas's riddle: a literary solution», CJ LXXVIII 1982, 122-126; recollida per C. Springer, «Aratus and the cups of Menalcas: a note on Eclogue 3. 42», CJ LXXIX 1983, 131-134, i més àmpliament argumentada per H. Hofmann, «Ein Aratpapyrus bei Vergil», Hermes CXIII 1985, 468-480. Per a interpretacions diferents, D. E. W. Wormeli, «The riddles in

Cal considerar encara, finalment, un altre passatge (v. 40-42):

in medio duo signa, Conon et --quis fuit alter,
descripsit radio totum qui gentibus orbem,
tempora quæ messor, quæ curuus arator haberet?

L'anònima figura esculpida en la copa de Menalcas seria així mateix Arat, segons la interpretació de Fischer i de Springer¹³⁸.

Arat és, doncs, en aquesta Egloga, no únicament un poeta imitat, sinó també, i de manera molt intensa, una presència física: la seva figura cisellada en una copa, la seva obra considerada com un rotlle de papir de cinc metres de llarg¹³⁹.

Virgili es complau en jugar, amagant el nom del poeta que, altrament, no podem deixar de notar, de veure, gairebé. Si no és que aquest nom és suggerit pel terme arator del vers 42¹⁴⁰... Però tal vegada fóra una al·lusió massa barroera. Trobem molt més interessant una de les interpretacions de

Virgil's third Eclogue», CQ X 1960, 29-32, i més bibliografia en l'article de Campbell.

138. Formulen aquesta interpretació, segons sembla, independentment l'un de l'altre: R. S. Fischer, «Conon and the Poet: a solution to Eclogue, III, 40-2», Latomus XLI 1982, 803-814, i C. Springer, loc. cit. El primer ofereix arguments més abundants i més àmpliament debatuts.

139. Aproximadament, 5'33 metres, segons càlculs de Hofmann, loc. cit. p. 471.

140. Així ho creu Springer, loc. cit. p. 132.

Fischer, perquè permet insistir encara més en la importància de l'aspecte visual en tota la sèrie de textos que estem comentant i, de retruc, en l'obra d'Arat.

Fischer, amb notabilíssima agudesa, ha revelat l'extraordinària riquesa suggestiva del vers 42¹⁴¹. Diferents nivells significatius se superposen, de tal manera que messor i arator poden ser interpretats alhora, literalment, com al·lusions a la sega i la llaura, però també com al·lusions a les constel·lacions de la Verge i del Bover. D'altra banda¹⁴² curuus, que havia esdevingut epítet usual d'aratrum, pot ser posat en relació amb algunes descripcions de l'Edat d'or; i a més a més també es pot interpretar amb el sentit de "venerable a causa del pes dels anys".

Fischer suggereix encara que curuus pot evocar la imatge del mestre que, acotat sobre un globus, ensenya astronomia als seus deixebles. Talment apareix representat Arat en una miniatura medieval¹⁴³. El poeta, assegut i amb el cos inclinat sobre una esfera, assenyalava algun punt d'aquesta amb un

141. Loc. cit. p. 810 s.

142. Ibidem, nota 40.

143. En un manuscrit del segle XII, conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid (Matritensis A 16), que conté el text amb escolis dels Fanòmens de Germànic. La figura és molt semblant a la d'un mosaic de Trèveris. Vegi's E. Bethe, «Aratillustrationen», RhM XLVIII 1893, 91-109, d'on hem reproduït la figura. A propòsit d'aquestes representacions, han estat fetes, més recentment, importants precisions per J. Fink, «Die Inspiration des Dichters im Bild. Kritische Bemerkungen zu "Arat und Muse"», Gymnasium LXVI 1959, 491-494.

punxó o amb un radius de geòmetra que sosté amb la dreta; l'altra mà es clou sobre un rotlle d'escriure; davant seu, dreta Urània, amb un altre rotlle a l'esquerra, sembla fer alguna observació a l'home. Amb l'expressió curvus arator, doncs, veient pot haver volgut evocar també la iconografia habitual d'Arat, home vell, un poeta i mestre venerable i savi¹⁴⁴.

Aquesta última interpretació té el mèrit de recordar-nos que els manuscrits d'Arat, des de ben aviat, anaven il·lustrats amb diversos dibuixos explicatius¹⁴⁵. En l'extrem a què hem conduït la discussió, aquest fet pot ser una prova més de la importància de l'aspecte visual en els Fenòmens. Cal tenir present, d'altra banda, que l'assumpte d'aquest poema és, en la seva major part, eminentment plàstic, fins al punt que repetidament s'ha afirmat que Arat havia dut a terme l'ècfrasi d'una esfera celeste --tal i com apareix representat en la miniatura de Madrid¹⁴⁶.

144. Que Virgili pogué conèixer aquestes figures, ho recolzen algunes de les conclusions de Fink (*loc. cit.* p. 494): "Die Inspiration des Dichters im Bild entstammt, wenn sie eine Erfindung der Illuminatoren ist, der römischen Kaiserzeit. Ist sie eine Schöpfung hellenistischer Kunst, was wahrscheinlich ist, so war sie nicht in Miniatur, sondern in großer Kunst, allem Anschein nach in Plastik erdacht und gestaltet."

145. Sobre aquest aspecte, vegeu J. Martin, Histoire du texte des "Phénomènes" d'Aratos, París 1956, p. 38-51.

146. Així ja G. Knaack, «Aratos», RE II 1 1895, col. 397: "Aratos hat kein Lehrgedicht, sondern eine Ekphrasis geben wollen..."

Ara bé, pensem que la interpretació de curuus arator en el sentit de "peca venerable encorbat pel pes dels anys" cal admetre-la només en part. No ens sembla que l'edat del poeta, la suposada vellesa d'Arat, pugui posar-se en relació amb cap aspecte de la seva poesia. Si curuus arator s'ha de referir a algun aspecte de l'obra del nostre poeta, trobem que haurà de resultar molt més adient la noció de "labor esforçada" que anteriorment hem analitzat com una de les principals característiques dels Fenòmens¹⁴⁷.

De manera que l'expressió curuus arator ens ofereix superposades almenys dues imatges: l'home que, doblegat per l'esforç, obre solcs amb l'arada; i el poeta que poleix incansablement els seus versos. La primera és la imatge tradicional del treball, però concebut en aquest passatge com un ritme regit pel curs de les constel·lacions. La segona constitueix, tal com hem vist més amunt, una de les principals característiques de la poesia hel·lenística.

Aquesta expressió de Virgili, que superposa les imatges del calendari agrícola i de la poesia, es correspon exactament amb l'expressió de Cal·límac οὐρανὸς ἀγρονόμος que, com hem vist, al·ludeix alhora a l'astronomia i a la creació poètica.

De la mateixa manera, els versos 60 i 61, que evoquen immediatament el poema d'Arat, sintetitzen el preludi

147. Bo i prescindint de la interpretació metafòrica, pot ajudar a establir una relació entre "llaurar" i "escriure" la proximitat entre arata i axarata.

dels Fenòmens. Doble és l'àmbit en què l'acció de Júpiter es fa sentir: el treball, regit pel curs de l'any (ille colit terras) i la poesia (illi mea carmina curae). Semblantment, més amunt havíem interpretat l'expressió $\tau\kappa\upsilon\eta\rho\alpha\tau\epsilon\ \pi\acute{\epsilon}\sigma\epsilon\nu\ \alpha\iota\omicron\delta\eta$ com un joc d'imatges que combina l'al·lusió a l'assumpte del poema amb l'al·lusió a la poesia mateixa.

Així doncs, Virgili permet reforçar la imatge d'Arat com a poeta apreciat per la sensibilitat estètica hellenística, i alhora aporta més elements de judici per a la consideració de la importància de l'aspecte visual en els Fenòmens.

Un cop feta la lectura de l'epigrama de Callímac, pensem que hi queda clarament expressada la posició d'aquest poeta respecte del poema d'Arat. Es tracta del reconeixement d'una afinitat poètica molt acusada. Aquest reconeixement es verifica mitjançant l'al·lusió a termes clau de la poètica hellenística i a aspectes força concrets del poema arateu. Un d'aquests és la consideració de l'obra com un objecte visual (acròstics); un altre la doble al·lusivitat que és possible discernir en determinats passatges.

Sobre aquests dos aspectes tractarà la segona part d'aquest treball. Però potser en aquest moment seria oportú fer algunes observacions, amb la finalitat que no es considerés excessivament forçada aquesta perspectiva.

L'acròstic $\Lambda\epsilon\pi\theta\eta$ o el complex joc del terme $\acute{\alpha}\rho\eta\tau\omicron\nu$ en el vers 2 haurien pogut semblar facècies sense gaire importància, si no s'hagués suggerit que hi ha més acròstics i,

sobretot, que, presos en conjunt, ofereixen una lectura densa en significats.

I --com intentarem posar de manifest-- tot al llarg dels Fenòmens hi ha un seguit de passatges susceptibles de ser interpretats amb un segon sentit, com si es tractés d'una mena de clau o xifra intel·ligible només per a un lector "iniciat".

Es clar que es tracta, tot plegat, de procediments extremadament artificiosos; però creiem que és més difícil que hom pugui titllar-los de frívols o de gratuïts. Altrament, no ens proposem pas de jutjar-los (massa que s'ha fet! probablement). Ens conformarem amb intentar demostrar que aquests artificis, que usats amb una determinada habilitat eren en bona mesura l'essència de la poesia hel·lenística, constituïen per a la majoria de testimonis antics gran part de l'encant artístic dels Fenòmens.

D'altra banda, per a un poeta com Arat, tantes vegades titllat d'eixut i de fred, és de justícia --gosiéem dir-- que hom li reconegui algun tret que ens el faci més humà. Els acróstics i altres jocs d'enginy, que per naturalesa contenen una certa dosi d'humor, poden contribuir a matisar la imatge que hom té habitualment d'aquesta obra.

D'aquest aspecte s'han ocupat, pel que fa a d'altres poetes hel·lenístics, alguns estudiosos. S. Goldhill posava recentment de manifest el recurs a la ironia i a l'ambigüitat per

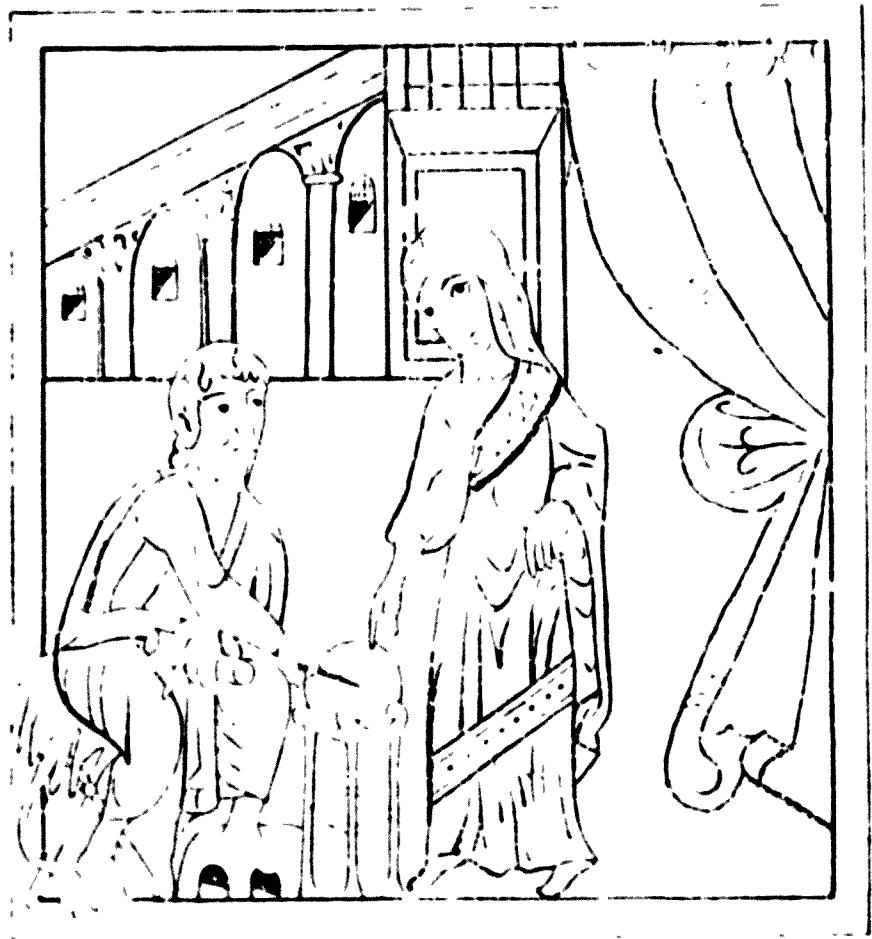
part de Cal·límac i Teòcrit¹⁴⁸. Afortunadament, també pel que fa a Arat han estat observats alguns d'aquests trets. Així, T. Itō fa observar el tractament irònic a què Arat sotmet algunes paradoxes que el seu material li forneix; i conclou finalment: "It may safely be said that Aratus' Phaenomena is more ironical than allegorical"¹⁴⁹.

Semblantment, M. Pendergraft, en un bell article¹⁵⁰, considera que l'art d'Arat consisteix en una mena d'il·lusionisme, de joc de mans, en virtut del qual el lector oblida absolutament les irregularitats que es puguin presentar en l'assumpte del poema --els errors astronòmics d'Arat: un fantasma tan antic com Hiparc-- i, sense qüestionar res, gaudeix de l'encant de la poesia.

148. S. Goldhill, «Framing and polyphony», PCPhS XXXII 1986, 25-52.

149. Teruo Itō, «Aratus' Zeus and Nyx. An Interpretation of Phaen. 15 f.», JCS XXXIII 1985, 138 s.

150. M. Pendergraft, «On the Nature of the Constellations: Aratus, Ph. 367-385», Eranoa LXXXVIII 1990, 99-106.

**ARAT I LA MUSA, miniatura dels Aratea de
Germànic, en el còdex Matritensis A 16 (Madrid, Biblioteca
Nacional), segons E. Bethé, «Aratillustrationen», RhM XLVIII
1893, p. 91.**

1.1.2 Leonidæ Tarentini

γράμμα τόδ' Ἀρήτοιο εἰήμενος, ὅς ποτε λεπτῇ
φροντίδι δηναίους ἀστέρας ἐφράσατο,
ἀπλανέας τ' ἄμφω καὶ ἀλήμονας, οἷσί τ' ἐναργῆς
ἰλλόμενος κύκλοις οὐρανὸς ἐνδέδεται·
αἰνεῖσθω δὲ καμῶν ἔργον μέγα καὶ Διὸς εἶναι
δύτερος, ὅστις ἔθηκ' ἄστρα φαεινότερα.

Anth. Pal. IX 25, εἰς Ἄρατον τὸν ποιητὴν τὸν τὰ Φαινόμενα
γράψαντα· θαυμαστικόν. Leonidæ tribuit codex Palatinus,
Antipatro Planudeus

3 οἷσιν ἐναργῆς codd.: οἷσί τ' ἐναργῆς Kaibel («Arates», Hermes
XXIX 1884, p. 122): οἷσί τ' ἐν αὐγῆς Desrousseau // 4 ἰλλόμενος
Scaliger: ὀλλόμενος codex Palatinus: εἰλλόμενος ex ἀλλόμενος codex
Planudeus

Cronològicament, el segon testimoni sobre els Fenòmens el constitueix, tal vegada, aquest epigrama de Leònidas de Tarent. Sigui quin sigui el mèrit literari que hom vulgui atorgar a aquest poeta, el cert és que el present epigrama contribuirà notablement a precisar encara més l'opinió dels autors antics envers l'obra d'Arat.

El punt de partida dels comentaris moderns sobre aquest epigrama acostuma a ser la constatació de l'"error" de Leònidas, és a dir, l'afirmació que en els Fenòmens es descriuen també els planetes, quan és notori que Arat mateix manifesta explícitament que s'abstindrà de tractar aquest assumpte¹⁵¹. Sembla com si aquest lapsus, als ulls dels comentaristes, hagués restat consistència i valor al judici expressat per Leònidas. Com en l'epigrama de Cal·límac, les vacil·lacions en el text o les dificultats d'interpretació més aviat han estat aprofitades per a llevar fermesa als elogis del poema arateu manifestats pels antics. En canvi, pensem que caldria considerar prou significatiu el fet que Arat sigui l'únic poeta contemporani al·ludit per Leònidas¹⁵².

Afortunadament, aquest epigrama de Leònidas ha estat objecte, recentment, d'un estudi minuciós i penetrant. M. Luisa Amerio¹⁵³, en un intent de trobar una explicació a

151. Versos 460 s. Cal abandonar definitivament la idea que és per ignorància que Arat renuncia a parlar dels planetes. W. Ludwig («Die Phainomena Arats als hellenistische Dichtung», Hermes XCI 1963, p. 439 s.) demostra que, en la perspectiva de la ficció didàctica que constitueix la justificació dels Fenòmens, els planetes no tenen utilitat, és a dir que no és que no gosi parlar-ne, sinó que no li interessan.

152. Els altres noms són Alcman (VII 19), Hipònax (VII 408) i Anacreont (XVI 307); l'atribució de VII 13 i VII 35, dedicats a Erina i a Píndar, respectivament, és menys segura.

153. «L'elogio di Arato composto da Leonida di Taranto (A.P. IX, 25) e la tradizione platonico-pitagorica della Magna Grecia in età ellenistica», Invigilata Lucerna III-IV

l'aparent equivocació del vers 3, ha analitzat magistralment l'epigrama. Segons l'autora, Leònidias, fortament influenciat per la concepció pitagòrica de l'univers, tal com es devia manifestar a la seva terra nadiua, i poc interessat per l'astronomia, no descriu fidelment el contingut dels Fenòmens, sinó que transfereix a la seva descripció elements característics d'aquella concepció del cosmos. Però aquí no ens interessarà tant la solució d'aquest problema, com la comprensió del sentit de l'epigrama. El que veritablement pretén Leònidias és posar de relleu la consideració del poema d'Arat com a poesia alexandrina. La primera part de l'article d'Amerio citat¹⁵⁴ analitza minuciosament els termes de l'epigrama que el vinculen estretament a la tradició poètica alexandrina (δηναίος, ἰλλόμενος...). Especialment significatius són els correlats d'expressió entre l'epigrama i el poema d'Arat. Així, la utilització del terme ἀλήμονες (v. 3), que entre els poetes hel·lenístics només apareix en Fenòmens 1101 (οὕτω γὰρ μοιτροὶ καὶ ἀλήμονες ἄλλοθεν ἄλλοι / ζώουεν ἄνθρωποι.), és una prova, com diu Amerio¹⁵⁵ de la influència d'Arat en aquest epigrama; i és també --hom podria afegir-- la prova més evident que Leònidias pretén fer un homenatge a l'autor dels Fenòmens.

Així doncs, l'epigrama ha de ser situat en la millor tradició poètica alexandrina, i la seva intenció és fer l'elogi del

1981-82, 111-160.

154. Pàgines 111-132.

155. Loc. cit. p. 124.

poeta en sentit alexandrí, com indiquen els termes $\delta\epsilon\eta\mu\omicron\nu\omicron\varsigma$, $\lambda\alpha\pi\tau\eta\tilde{\eta}$ i $\kappa\alpha\mu\acute{\omicron}\nu$; en definitiva, un elogi d'aquells aspectes que ja hem posat de relleu a propòsit de l'epigrama de Cal·límac: saviesa, subtilitat, esforç.

Significativament, l'elogi del poema arateu sembla voler insistir sobretot en l'aspecte formal, i en aquest sentit potser es revela més clarament el valor de l'"error" de Leònidas a propòsit del contingut de l'obra, com si d'aquesta manera volgués manifestar que no és això el que té valor en el poema.

En consonància amb aquesta insistència en l'aspecte formal del poema, un parell d'expressions de l'epigrama reforcen la noció de materialitat, de presència física, a propòsit dels Fenòmens. La primera és, naturalment, $\gamma\rho\acute{\alpha}\mu\epsilon$. També a propòsit de l'epigrama de Cal·límac hem vist com l'obra elogiada era evocada, des del primer moment, com a objecte material. Però val la pena observar que el terme usat per Leònidas ($\gamma\rho\acute{\alpha}\mu\epsilon$ $\tau\acute{\omicron}\delta\epsilon$) produeix aquest efecte amb més intensitat que no l'usat per Cal·límac ($\tau\acute{\omicron}\delta'$ $\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\upsilon\alpha$), que de fet evoca més aviat la imatge tradicional de la poesia oral. En un i altre epigrama, però, el mateix demostratiu, $\tau\acute{\omicron}\delta\epsilon$, suggereix la presència palpable de l'obra, d'acord amb l'ús freqüentíssim en els

epigrammes votius i afins¹⁵⁶.

L' altra expressió és οἷσί τ' ἐναργής / ἰλλόμενος κύκλοις ἐνδέδεται. Però en aquest cas l' evocació d' un objecte material és indirecta. No es tracta, ara, d' una al·lusió al llibre que conté el poema, sinó a una part del contingut temàtic d' aquell, els cercles. Certament, és fàcil posar en relació aquesta expressió amb la consideració, tantes vegades repetida, dels Fenòmens com a ècfrasi, és a dir amb la idea que Arat hauria descrit no el cel, sinó una representació del cel, una esfera de les usades pels astrònoms del seu temps. Tal com afirmen Gow i Page, la forma com Leònidias es refereix als cercles, denota que tenia en la ment aquesta mena de representacions¹⁵⁷.

L' epigrama de Cal·límac i el de Leònidias, doncs, concebuts ambdós, ni que sigui en la ficció poètica, per acompanyar un exemplar dels Fenòmens, presenten, a més de la similitud derivada d' aquesta circumstància, importants coincidències de judici, perquè un i altre volen posar de relleu el mèrit d' Arat com a poeta docte i refinat. Altrament,

156. Per citar només un exemple, vet aquí una expressió idèntica a la de Leònidias en un epigrama de Leònidias d' Alexandria, d' època imperial (AP VI 321, 1 s.):

οἷσι σοι γόφους γενεθλιακαῖσιν ἐν ἔραϊ,
Καῖσαρ, Νικλαίη Μοῦσα Λεωνίδεω.

157. Gow & Page, II, p. 215: "Leonidas is evidently referring to the Great Circles shown on armillary spheres..."

l'expressió en un i altre epigrames, és molt diferent; sens dubte, l'elogi de Cal·límac és molt més sofisticat, i al seu costat Leònidias resulta d'una lectura més directa i planera. Tanmateix, ambdós epigrames es podrien reduir a uns termes molt semblants.

Però precisament des d'aquesta perspectiva resulta interessant analitzar l'última expressió de l'epigrama de Leònidias, que no té paral·lel en el de Cal·límac: Διὸς εἶναι / θεύτερος, ὅστις ἔθηκ' ἄστρα φεινότερα.

L'últim mot, φεινότερα, amb què es clou l'epigrama, és un joc de paraules amb el títol del poema arateu. Fàcilment acut al record, a més, l'anècdota segons la qual el rei Antígon reia l'elogi dels Fenòmens manifestant al poeta: εὐδοτότερον ποιεῖς τὸν Εὐδοτόν¹⁵⁸. Però en l'expressió de Leònidias, que fa del poeta un segon Zeus, cal veure-hi quelcom més que un elogi hiperbòlic. Pensem que es tracta d'una al·lusió als dos primers versos del poema arateu, i més exactament al joc de paraules que, com vèiem més amunt, hem pot percebre en el primer mot del segon vers, ἄρητον: tal com insinuava Kidd¹⁵⁹, és temptadora la suggestió que aquí hi ha la firma del poeta. Ja hem vist com, en l'epigrama de Cal·límac, Ἀρήτον, amb la primera síl·laba llarga, precisament sembla voler evocar l'enginyosa signatura del vers 2 dels Fenòmens. En l'epigrama que ara comentem, tornem a trobar Ἀρήτοιον amb la mateixa

158. Scholia..., ed. Martin, p. 8.

159. «Notes on Aratus, Phaenomena», CQ XXXI 1981, p. 355.

posició mètrica, també amb la primera síl·laba llarga. També aquí, doncs, és fàcil veure-hi una al·lusió al joc arateu. Però l'expressió final d'aquest epigrama de Leònidias fa més explícita, pensem, la relació que l'autor vol establir amb el citat passatge d'Arat. Διὸς εἶναί / δούτοπος sembla, efectivament, una al·lusió al lloc que ocupa el nom, a penes dissimulat, de l'autor del poema, al començament del segon vers, immediatament després del nom de Zeus. En aquest sentit, doncs, l'expressió seria el reconeixement per part de Leònidias de que, efectivament, ἄπρητον era reconegut com la firma de l'autor del poema.

Però, com hem suggerit en comentar l'epigrama de Cal·límac¹⁶⁰, tal vegada es podria anar més enllà en la interpretació d'aquest passatge. Atorgar al poeta la segona posició després de Zeus pot significar també el reconeixement d'un dels valors que Arat reclama per a la poesia: és el poeta qui fa comprensibles aquelles coses que conta. És a través del llenguatge del poeta que els signes de Zeus esdevenen significatius. Arat fa d'aquesta autoconsciència lingüística un dels motius de la seva obra, amb al·lusions aquí i allà. Leònidias, sota l'apariència d'un elogi hiperbòlic, en certa mesura sembla reconèixer també aquesta formulació. És Zeus qui fixà en el cel els senyals que han de guiar els homes, tal com el mateix Arat afirma en el preludi del seu poema; però el poeta ha fet d'aquesta matèria quelcom d'un ordre diferent, li ha infós la

160. Pàg. 59.

lluminositat que confereix la poesia: el poeta, veritablement, ha re-creat les constel·lacions. Si hem de lloar Zeus per la seva gran creació, també hem de lloar la gran obra d' Arat.

En definitiva, es tracta d'un epigrama de sentit clarament elogiós, amb notables coïncidències amb el de Cal·límac, tant en els valors que pretén subratllar en el poema arateu, com en el to juganer d'algunes imatges. Ambdós poetes, doncs, cadascun amb la seva idiosincràcia i el seu estil, manifesten un mateix judici literari a propòsit dels Fenòmens: aquesta obra respon perfectament a l'ideari poètic alexandri.

Els dos epigrames que fins aquí hem comentat pertanyen al subgènere dels epigrames de dedicatòria, concebuts com acompanyament de l'objecte que hom ofereix ("Begleitepigramm"), i constitueixen el subgrup ben caracteritzat dels epigrames que acompanyen obres literàries. També l'epigrama d'Hèlvius Cinna que comentarem, així com, molt probablement, el de Tolomeu són d'aquest tipus. Però serà oportú, en aquest moment, aportar un exemple tardà d'aquesta mena d'epigrames per mostrar la pervivència d'algunes de les expressions que ja hem analitzat, i, sobretot, algunes diferències significatives.

Es tracta de l'epigrama AP IX 93, que citeu segons l'edició de Gow & Page:

Ἀντίπετρος Πείρωνι γενέθλιον ὄπερος βίβλον

μικρὴν, ἐν δὲ μῆ νυκτὶ πονησάμενος.
ἴλαος ἀλλὰ δέχοιτο καὶ αἰνήσειεν αἰοιδόν,
Ζεὺς μέγας ὡς ὀλίγῳ κειθόμενος λιβάνῳ.

De l'autor d'aquest epigrama, Antípatre de Tessalònica, n'haurem de fer esment encara al final d'aquesta part del treball, a propòsit d'un altre epigrama seu, IX 541, en què el nom d'Arat i el títol del seu famós poema han esdevingut metonímies per significar una representació plàstica de les constel·lacions.

En l'epigrama que hem transcrit aquí reconeixem algunes expressions afins a les que hem posat de relleu en Cal·límac i Leònidias. És molt semblant, així, la forma verbal usada per Antípatre al vers 3, αἰνήσειεν, i la del vers 5 de Leònidias, αἰνεῖσσω. I és notable, sobretot, l'afinitat que hi ha entre πονησάμενος (v. 2) i καμῶν ἔργον μέγα (Leònidias v. 5); però encara més estretament semblants són les imatges suggerides per Antípatre i Cal·límac (v. 4): νυκτὶ πονησάμενος i οὐντονος ἀγρυπνίη, respectivament. Així doncs, tenim en aquest epigrama la idea de la poesia com a fruit de l'esforç de l'autor, i més exactament, la imatge de la poesia com a treball nocturn, que, com hem vist, Cal·límac ha dotat tan hàbilment de doble sentit en referir-la a Arat.

Però, sens dubte, en l'epigrama d'Antípatre, hom perceu des dels primers mots un to molt allunyat del de les altres dues composicions que ja hem comentat. Aquí la imatge

del treball nocturn no té el sentit programàtic que observàvem en els altres dos poemes, sinó que ha esdevingut un tòpic. No es tracta de ponderar una determinada manera de fer poesia, la composició refinada que es basa en el labor limæ, sinó tan sols d'afegir a la composició poètica mitjançant una expressió que havia ser habitual.

Es significatiu, d'altra banda, el fet que en l'epigrama d'Antípatre el centre d'atenció no el constitueix l'autor, sinó el destinatari. El poeta ha esdevingut un artesà humil, gairebé servil. De manera que, si aquí sentirem evocar el nom de Zeus, no serà per ponderar amb la comparació l'obra del poeta, com en l'epigrama de Leònidas a propòsit d'Arat, sinó per enaltir la figura del poderós senyor que rebrà el llibre de poemes.

1.1.3 Aut Ptolemæi, Ægypti regis, aut Archelai
nescio cuius

πάνθ' Ἠγησιάνει τε καὶ Ἑρμιππος <τὰ> κατ' αἴθρη
τέρσα καὶ πολλοὶ ταῦτα τὰ φαινόμενα
βίβλοις ἐγκατέθεντο ἐπίσκοποι, οὐδ' ἀφάμαρτον
ἀλλ' ὄγε λεπτολόγου σκῆπτρον Ἄρατος ἔχει.

Præbet Arati Vita I (Martin, p. 9-10): καὶ γὰρ Εὐδοτος ὁ Κνίδιος ἔγραψε Φαινόμενα καὶ Λῆσος ὁ Μάγνης, οὐχὶ ὁ Ἑρμιονεύς ἀλλ' ὁμώνυμος ἄλλος, καὶ Ἑρμιππος καὶ Ἠγησιάνει καὶ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος καὶ ἄλλοι πολλοὶ, ὧν καὶ Πτολεμαῖος μέμνηται ὁ βασιλεὺς Ἰδιοφύσειν οὕτως: πάνθ' Ἠγησιάνει κτλ. Archelao titulus Ἰδιοφυῆ tribuitur apud Ἐρατοσθένει Catant. (Robert, p. 221): καὶ Ἀρχέλαος δέ φησιν ὁμοίως ἐν τοῖς Ἰδιοφύσειν; Dion. Laert. II 17: γεγονάσι δὲ τρεῖς ἄλλοι Ἀρχέλαοι... ὁ τὰ Ἰδιοφυῆ ποιήσας...; et Athenæus IX 409c: κατῶβλεψεν παρὰ Ἀρχελάω τῷ Χερρονησίτῃ ἐν τοῖς Ἰδιοφύσειν. Corruptum esse locum suspicatur Maass (Commentariorum in Aratum reliquiæ, p. 79) atque exempli gratia sanari temptat hoc modo: ὡς καὶ Ἀρχέλαος Ἰδιοφύσειν ἀ προσφωνεῖ Πτολεμαίω τῷ βασιλεῖ. Nuper collectum apud D. Page, Further Greek Epigrams, Cambridge 1981, p. 84-85

1 τὰ suppl. Scaliger, Petau // 3 ἐπὶ σκοποῦ codd.: ἀποσκόπιοι Scaliger, Petau: σκοποῦ δ' ἀπὸ πάντες ἄμαρτον 'alii' apud Westermann (Biographi graeci minores, Amsterdam 1964 [=Braunschweig 1845], p. 55): ἐπίσκοποι, οὐδ' ἀφ. suggestit Kaibel («Aratea», Hermes XXIX 1894, p. 123) // 4 ἀλλὰ τότε codd.: ἀλλὰ

tò Scaliger, Petau: ἄλλέ γε Ursinus: ἄλλ' ὃ γε Bergk / λεπτολόγου
codd.: λεπτολόγος Ursinus / σκήπτου codd.: σκήπτρον Scaliger

No és possible precisar més l'autor d'aquest epigrama. Filadelf o Evèrgetes poden ser per igual el rei a què la Vita l'atribueix. Però, d'altra banda, el títol 'Ἰδιοφυῆ també és atribuït per diverses fonts a Arquelau¹⁶¹. Sigui com sigui, no sembla gaire clara tampoc la relació que hi pogués haver entre aquest epigrama i el títol Curiositats naturals del recull a què hauria pertangut segons els testimonis.

Per al nostre comentari, però, tenen més importància, sens dubte, els problemes textuais que l'epigrama també presenta, especialment en el segon díctic. A fi de resoldre les lectures problemàtiques dels manuscrits, hem incorporat, com es pot veure, les conjectures de Kaibel i de Bergk per als versos 3 i 4, respectivament. Intentarem justificar aquesta elecció i donar, alhora, de manera conjunta i inseparable, la nostra interpretació de l'epigrama.

161. La identificació d'aquest autor és força problemàtica. D'una banda està documentat un Arquelau del Quersonès egipci, autor d'unes 'Ἰδιοφυῆ, els fragments de les quals han estat editats recentment per Page (Further Greek Epigrams, Cambridge, 1981, p. 20-24); d'altra banda, l'epigrama 120 de l'Antologia Planudea és atribuït també, en disputa amb Asclepiades, a un Arquelau (Asclepiades XLIII Gow & Page; però Archelaus I Page). A la vista dels fragments conservats, no és fàcil trobar cap relació entre aquests i l'epigrama que ara comentem.

En general, els editors han acceptat la conjectura d'Escalíger, ἀποσκόπιοι, per a la lectura impossible ἀπό σκοποῦ dels manuscrits. Aquesta correcció permet, sens dubte, mantenir el sentit de l'hemístiqui ben aprop d'expressions tan genuïnes i freqüents com ἀπό (τοῦ) σκοποῦ¹⁶² i σκοποῦ ἀμαρτάνειν¹⁶³. D'acord amb aquesta lectura, doncs, sembla que caldria interpretar, aproximadament, "però no han aconseguit atènyer llur objectiu".

D'antuvi, potser sigui un punt fiac d'aquesta correcció el fet que enlloc més no es troba l'adjectiu ἀποσκόπιος. Tan sols s'aproxima a aquest sentit l'adjectiu ὀπόσκοπος, que és així mateix un hàrax: Empèdocles 197: τῶνδε κλύ' οὐ γὰρ μῦθος ἀπόσκοπος οὐδ' ἀδαήμων. Perquè no sembla que es pugui relacionar amb el sentit habitual del verb ἀποσκοπῶ.

Per a la resolució del quart vers, que presenta una altra lectura impossible, ἀλλὰ τότε, les conjectures han estat, com es pot veure, diverses; però el sentit no varia substancialment amb cap d'elles. Acceptem la lectura de Bergk, bo i considerant innecessària la correcció λεπτολόγος de Kaibel: ambdós detalls seran justificats a continuació.

Precisament pensem que cal partir del quart vers per entendre el sentit de tot l'epigrama. S'accepti la conjectura

162. Amb el sentit de "sense intenció", p. ex. Od. XI 344, οὐ μὰν ἀπό σκοποῦ .../ μῦθεϊται; semblantment Plató, Thesm. 179c: οὐκ ἀπό σκοποῦ εἴρηκτιν.

163. És a dir, "errar el fitó", sovint en sentit figurat, p. ex., molt gràficament, Plató, Thesm. 194a: οἶον τοτότην φαῦλον ἴεντα παραλλάξει τοῦ σκοποῦ καὶ ἀμαρτάνειν.

que s'accepti, ἀλλέ γρ, ἀλλ' ὄγρ, ἀλλέ τὸ, invariablement cal interpretar aquesta frase com una oració adversativa: això és obvi, naturalment; però pensem que és clar així mateix que l'afirmació ἀστρολόγου σκῆπτρον Ἄρατος ἔχει té un sentit restrictiu que no es pot oblidar a l'hora de veure quina mena d'adversativa és introduïda per la conjunció ἀλλέ. És a dir, la contraposició entre Arat i la resta de poetes que han descrit les constel·lacions, tal i com el darrer vers d'aquest epigrama l'estableix, no és absoluta, terminant, sinó que es refereix únicament al concepte de ἀστρολογία. Malgrat les diferències de matís que hi pugui haver, doncs, en els tres epigrames que fins ara hem vist tenim expressions molt afins: ἀσπται ῥήοις, ἀσπῆ φροντίδι, ἀστρολόγου. La qualitat especialment refinada de la poesia d' Arat és allò que la distingeix. Així ho declaren, com hem vist, els epigrames de Cal·límac i de Leònidat; i el que ara comentem no fa sinó reblar aquest judici.

El sentit del quart vers, doncs ("ara bé, el màxim representant de la poesia subtil, refinada, és Arat"), pondera una virtut poètica que hom reconeixia en el seu màxim grau en el poema arateu, pel que fa a obres de temàtica astronòmica. En aquest sentit, no semblaria el més adequat establir una comparació entre Arat i uns altres poetes que fossin dolents, ens al contrari: si aquests no són precisament dolents, més extraordinari serà el mèrit d'aquell que els superi. És més fàcil, doncs, veure en ἀλλέ una contraposició parcial; si a més hom considera la possibilitat d'acceptar o bé ὄγρ, o bé γρ, ambdues paleogràficament sustentables, aquest sentit quedarà definitivament reforçat.

Si acceptem aquesta interpretació per al quart vers, el judici sobre els poetes que l'autor compara amb Arat no haurà de ser totalment negatiu. Cal examinar si hi ha alguna possibilitat de fonamentar un judici moderadament positiu envers aquells, un elogi reservat que permeti expressar l'encomi final en què el nom del poeta il·lot no sona gairebé fins a l'últim mot.

Ens ha semblat que aquesta possibilitat l'ofereix la conjectura de Kaibel οὐδ' ἀφάμαρτον. Paleogràficament, la lectura és viable; però, a més, cal valorar amb el màxim interès el fet que aquesta expressió constitueix una clàusula homèrica. Veiem-ne alguns exemples:

ἦ ῥα καὶ ἀμπεκαλῶν προΐει δολιχόσκιον ἔγχος,
καὶ βάλεν, οὐδ' ἀφάμαρτε, τιτυσκόμενος κεφαλῆφιν¹⁶⁴.

Μηριόνης δ' αὐτοῖο τιτύσκετο δουρὶ φαεινῷ,
καὶ βάλεν, οὐδ' ἀφάμαρτε, κατ' ἀσπίδα πάντοσ' εἶσιν
ταυρίην¹⁶⁵.

ἦ ῥα καὶ ὀτρύν ἄκοντα βαρείης χειρὸς ἀφῆκε,

164. *Iliada*, XI 349-50

165. *Ibid.* XIII 160-2.

καὶ ῥ' ἔβαλε κνήμην ὑπὸ γούνατος οὐδ' ἐφέμαρτεν¹⁶⁶.

Especialment interessant ens resultarà el tercer d'aquests exemples, per la coincidència en ocupar el final de l'hexàmetre.

Es tracta, doncs, d'una fórmula típica en escenes de combat, que expressa l'acció del guerrer que encerta l'enemic amb un projectil. Seguint el raonament de Kaibel¹⁶⁷, caldrà veure en aquest tercer vers un joc de paraules en què l'encert poètic és expressat per mitjà d'una típica clàusula homèrica, d'una banda, i una altra expressió, que la precedeix, que els manuscrits transmeten en una forma corrupta: ἀπὸ σκοποῦ. A falta d'una altra conjectura més convincent, trobem suficientment acceptable, també aquí, la suggerida per Kaibel: ἐπίσκοποι. Aquesta lectura, efectivament, permet un joc de paraules entre les dues nocions que pot implicar: el verb ἐπισκέψασθαι, que aquí al·ludiria a l'observació de les estrelles, i l'expressió "tenir punteria"¹⁶⁸. El joc es manté fins al final del vers, puix que οὐδ' ἐφέμαρτον recollirà tant el sentit literal com

166. *Ibid.* XXI 590-1.

167. *Op. cit.*, p. 123: "Nicht nur metrisch falsch also ist der Conjectur σκοποῦ δ' ἀπὸ πάντες ἄμαρτον, sicher dagegen der Verschluss οὐδ' ἐφέμαρτον. Dem muss der Begriff des σκοπός vorausgegangen sein, aber ἀπὸ σκοποῦ οὐδ' ἀφ. ist nicht möglich."

168. *Ibidem*: "Vielleicht hat der königliche Versifex mit epischem Hiatus geschrieben βίβλοις ἐγκρίθοντο ἐπίσκοποι, οὐδ' ἐφέμαρτον, indem er mit dem Worte ἐπίσκοποι spielend sowohl ihre astronomische Observation (ἐπισκέψασθαι τὰ φαινόμενα) als auch ihr Watterschiessen nach dem Ziele ausdrücken wollte: ἐπίσκοπε τοῦτόν Herodot 3, 35."

el sentit figurat de la noció "encertar".

Podem afegir que la conjectura ἐπίσκοποι troba un argument coadjuvant en l'ús arateu del verb ἐπισκέψασθαι: Phæn. v. 256 (en la descripció de les Plèiades): καὶ δ' αὐταὶ ἐπισκέψασθαι ἀφαιραί.

I justament ara potser sigui oportú observar en aquest epigrama d'altres termes que també trobarem en el lèxic dels Fenòmens.

En primer lloc, τείρα, que apareix al vers 692:

Ὅρνις τ' Αἰητός τε, τὰ τε περὶ ὄρνιθος Οἰστοῦ
τείρα...

El terme és homèric¹⁶⁹. En Arat designa les estrelles que constitueixen la constel·lació de la Fletxa: tal vegada es podria veure en això una altra al·lusió per part de l'autor de l'epigrama, que juga, com hem vist, amb les nocions d'apuntar i encertar. Però aquesta observació pot semblar excessiva. Ara bé, el terme τείρα podia haver quedat associat indissolublement a la figura d'Arat en virtut de l'encunyació genuïnament arateu πολυτελής, adjectiu original d'aquest poeta, que trobem tres vegades en la seva obra: versos 604, 668 i 686.

Un altre terme amb reminiscències aratees és ἐγκατέθεντο. Exactament la mateixa forma apareix al vers 34, a propòsit de les nimfes mainaderes de Zeus:

169. Ilíada XVIII 485 (en la descripció de l'escut):
ἐν δὲ τὰ τείρα πάντα, τὰ τ' οὐρανὸν ἐστειφάνωται.

ἄνθρωπος ἐγκατέθεντο καὶ ἔτρεφον εἰς ἐνιαυτόν

Es també un terme homèric¹⁷⁰. Però enlloc no trobem una expressió tan pròxima a βίβλοις ἐγκατέθεντο com en el vers d'Arat citat; ambdues ocupen, a més, exactament la mateixa posició mètrica.

Com en els altres dos epigrammes que ja hem comentat, sembla que també en aquest l'autor fa ressonar en els seus versos algun eco del poema elogiat. Entre aquests cal comptar-hi, naturalment, també τὰ φαινόμενα del segon vers, al·lusiü, per antonomàsia, al títol de l'obra d' Arat.

Però cap dels altres dos poetes, Cal·límac i Leònidas, no retarda tant el nom de l'autor elogiat com en aquest epigrama, en què aquell ocupa el penúltim lloc de tot. Amb aquest recurs el poeta obté, sens dubte, la màxima rotunditat en el seu judici: "els altres no ho han fet pas malament, però el qui veritablement s'enduu la palma és Arat."

Ens queda per justificar la lectura ἀκρολόγου de l'últim vers. Per al manteniment de la forma que presenten els manuscrits podem aduir el següent paral·lel:

ὄβριμον ἀκαμάτου στίχον αἴνεσον Ἀντιμάχοιο,
ἄξιον ἀρχαίων ὄφρυος ἡμιθέων,
Πικρίδων χαλκευτὸν ἐπ' ἄκμοσιν, εἰ τορὸν οὐας
ἔλλαχε, εἰ λαοῖς τὰν ἀγέλευστον ὄκα,

170. Per exemple, II. XIV 218, Od. XI 614.

εἰ τὸν ἄτριπτον καὶ ἀνέμβατον ἀτραπὸν ἄλλοις
 μαίαι. εἰ δ' ὕμνων σκᾶπτρον Ὅμηρος ἔχει,
 καὶ Ζεὺς τοι κρέσων Ἐνοσίχθονος· ἀλλ' Ἐνοσίχθων
 τοῦ μὲν ἔφυ μείων, ἀθανάτων δ' ὕπατος·
 καὶ ναστήρ Κολοφῶνος ὑπέλευκται μὲν Ὀμήρω,
 ἀγχιταὶ δ' ἄλλων πλάθεος ὕμνοπόλων¹⁷¹.

En el lema, l'epigrama és atribuït a Antípatre de Tessalònica, encara que els crítics, en general, el consideren del seu homònim de Sidó; sigui com sigui, no és improbable que el vers 6 sigui una imitació del 4 de l'epigrama que comentem. S'afegeix a la sèrie de judicis sobre Antímac (Cal·límac frg. 398 Pf., Posidip AP XII 168, Asclepiades AP IX 63) i tot ell, de fet, sembla ple de reminiscències alexandrines. El recurs a la comparació del poeta amb Zeus, així com el verb αἶνεσον, ens recordarà particularment l'epigrama de Leònidas dedicat a Arat (Διὸς...δεύτερος ἰ αἰνεσίθω). No és improbable, doncs, que l'autor tingués presents els epigrames hellenístics dedicats a poetes. L'expressió σκᾶπτρον Ὅμηρος ἔχει presenta exactament la mateixa estructura mètrica que σκῆπτρον Ἄρατος ἔχει. Que la frase es completi amb un genitiu en l'epigrama posterior, per indicar l'àmbit de la supremacia del poeta, pot ser un argument suficient que calgui respectar, en el text que comentàvem, la forma λεπτολόγου.

171. AP VII 409

En el seu comentari, Page¹⁷² accepta amb certa reserva la interpretació d'Escaliger per a aquest quart vers: "has the sceptre of the man of fine reasoning": rebutja, en canvi, la de Jacobs (acutæ subtilitatis principatum obtinet), adduint que no és lícit entendre que *λεπτολόγου* sense article definit pugui valer per *λεπτολογίας*. Pensem que la similitud terminològica tantes vegades posada de relleu en els tres epigrames comentats fins aquí hauria de fer que acostéssim tant com fos possible la interpretació d'aquesta expressió, *λεπτολόγου*, a la formulació cal·limaqua de l'ideal poètic. La traducció que Page troba preferible s'aproxima més aviat a la noció de *λεπτολογία* tal com la formula Aristòfanes, és a dir, amb un to irònic o francament despectiu; i ja hem vist com Cal·límac es val precisament de passatges com els d'Aristòfanes per re-formular el concepte de *λεπτότης*. En el judici de l'epigrama atribuït a Ptolomeu, doncs, sens dubte, l'autor té present l'accepció cal·limaqua del mot, que es refereix tant al pensament com a l'expressió. Des d'aquesta perspectiva, la matisació introduïda per Page a propòsit de *λεπτολόγου* pot semblar excessivament subtil.

172. Loc. cit., p. 85.

1.1.4 Meleagri

(...)

ἄστρον τ' ἴδριν Ἄρατον ὀμοῦ βάλεν, οὐρανομάκτυς
φοίνικος κείρας πρωτογόνους ἑλίκας,

(...)

Anth. Pal. IV 1, 49-50 (Pl. caret), Μελεάγρου στίφανος.

49 οὐρανομήκτυς Graefe.

Aquests dos versos del poema introductori de la Corona de Meleagre fan referència, evidentment, als epigrames d'Arat inclosos en la mateixa. Però amb el nom del nostre poeta només n'hi figuren dos: AP XI 437 i XII 129; aquesta circumstància ha fet que, en general, els crítics trobessin exagerat el tribut que aquests dos versos representen¹⁷³. Però l'interès d'aquest passatge, en la perspectiva del nostre comentari, rau en el fet que Arat hi consta, amb tota claredat, com a autor dels Fenòmens, com si Meleagre volgués posar de relleu la presència de tan famós autor entre els que presentava en el seu recull, independentment del nombre d'epigrames que

173. Així, per exemple, Gow & Page, vol. II, p. 104: "The couplet seems to do excessive honour to the two obscure epigrams ascribed to Aratus in the Anthology and it is possible that the Garland may have contained more."

se li poguessin atribuir¹⁷⁴. Altrament, el díptic no resulta, potser, un elogi comparable als tres que hem comentat fins al moment; però una anàlisi detallada podrà oferir algunes consideracions interessants sobre la imatge d'Arat en una època ja bastant posterior a la dels testimonis comentats fins ara.

El cas és que, si bé en aquesta ocasió no tenim problemes textuals, la interpretació del passatge, breu com és, tanmateix, ofereix algunes dificultats.

El mot ἴδις és el terme "marcat" poètic per designar el "savi". En Homer designa la destresa manual de l'orfebre i l'habilitat marinera dels feacis¹⁷⁵. En els poetes posteriors adquireix, en general, un sentit més abstracte¹⁷⁶. La construcció amb genitiu és freqüent; però en aquest vers de Meleagre el trobem per primera vegada amb ἄστρον: una expressió semblant (ἴδις τῶν οὐρανίων) no la veurem fins molt més tard, en els escrits de l'astròleg Vètius Valens, del segle II d. C. L'expressió ἄστρον ἴδις, doncs, al·ludeix als Fenòmens

174. Sobre els dos epigrammes d'Arat: H. Wankel, «Arats Spottepigramm auf Diotimos», *ZPE* LII 1983, 67-68; Q. Cataudella, «L'epigramma *Ant. Pal.* XII 129 di Arato», *REG* LXXX 1967, 264-281; G. Giangrande, «Trois épigrammes de l'Anthologie», *REG* LXXXI 1968, 59-66; Q. Cataudella, «Ancora dell'epigramma di Arato, XII 129, e di altri epigrammi», *REG* LXXXII 1969, 365-379. Sobre aquests epigrammes en el context dels títols d'obres atribuïdes a Arat: W. Ludwig, «Aratos», *RE* Suppl. X 1965, 27-30.

175. *Od.* VI 233 (=XXIII 160) i VII 108, respectivament.

176. Hes. *Scut.* 351 νόου καὶ οὐλοῦς ἴδις; *Æsch. Agam.* 446 μέγας ἴδις; *Soph. Elec.* 608 τῶνδε τῶν ἔργων ἴδις; etc.

d'Arat; de manera que des del primer mot s'identifica aquest poeta amb la seva famosa obra. Però seria superficial considerar que aquesta forma d'al·lusió volgués referir-se tan sols al contingut del poema, que Meleagre pensa en Arat només com a expert en astronomia. Ja veurem com en la mateixa època de Meleagre, i més tard, el nom d'Arat i el títol del seu poema molt sovint són metonímies de tota poesia astronòmica. Però ἄστρον ἴδις pot referir-se alhora, si més no, també a la seva qualitat poètica, de manera que en resulti una expressió ponderativa equiparable a Ἀρήτοιο δαήμονος de Leònidias i a Ἀρήτου σύντομος ἄγρυπνίν de Cal·límac. Afortunadament podem adduir un exemple d'ús de ἴδις també en aquest sentit, en un vers de Quèril de Samos:

ὃ μάκαρ, ὅστις ἔην κείνον χρόνον ἴδις ἀοιδῆς,
Μουσῶν ἄστρον κτλ.¹⁷⁷

Així doncs, creiem que en els primers mots de Meleagre cal veure-hi un judici semblant als que formulen els altres tres poetes que hem comentat: sota l'elogi de la competència astronòmica de l'autor, hom al·ludeix a la condició poètica de la seva obra. Atesa la importància que té en la poètica callimaquea la consideració del poeta com a doctus, el terme ἴδις resulta revelador del judici que es manifesta en la breu al·lusió de Meleagre.

177. Choerilus Samius, frg. 2, v. 1 s., Poetae epici graeci, I, Bernabé.

L'al·lusió a la palmera, φοίνικος, s'integra en el recurs metafòric utilitzat per Meleagre al llarg de tot aquest poema, en virtut del qual cada poeta és representat, en principi, per un vegetal. Els comentaristes acostumen a observar que cal veure en la palmera una referència a l'estada del poeta a la cort del rei Antíoc de Síria¹⁷⁸. Peròensem que la notícia d'aquesta estada depèn d'un passatge de la Vita III suficientment problemàtic com per usar-lo amb certa prudència¹⁷⁹. Si cal pensar que la palmera és una al·lusió geogràfica, sens dubte fóra més senzill veure-hi una referència al país d'origen d'Arat. No és inversemblant que Meleagre, originari de Gadara, tingués present la procedència geogràfica d'aquest poeta, atesa la relativa proximitat de les respectives pàtries i, si més no, el comú origen "oriental" d'ambdós poetes. Aquesta interpretació es pot fonamentar més decididament en un fet que fins ara --creiem-- ha passat desapercebut. Els únics autors que en aquest poema són representats per alguna planta al·lusiva al lloc d'origen són orientals, Antípatre de Sidó i Hermodor de Síria (versos 41-43)¹⁸⁰:

178. Així Gow & Page, vol. II, p. 604.

179. Vegi's el comentari a aquest passatge en J. Martin, Histoire du texte des Phénomènes d'Aratos, París 1956, p. 174 s.

180. Quant a la planta amb què Meleagre es representa ell mateix, λευκία, pensem que es pot tractar d'un enginyós joc de paraules molt pròxim al que utilitza amb referència al seu nom a l'epigrama XII 165, 4: κλέται καὶ λευκοῦ φασί με καὶ μέλενος.

Φοίνισσέν τε νέην κύπρον ἐπ' Ἀντικέτρου.
καὶ μὴν καὶ Συρίαν σταχυότριχα Θήκατο νάρον,
ἕμνοστέν Ἑρμοῦ δῶρον ἐσιδόμενον.

El tercer poeta oriental d'aquesta sèrie, pocs versos més avall, seria, així, Arat, representat per la palmera.

Es també significatiu l'adjectiu que acompanya φοίνικος, οὐρανομάκτυς, escollit, sens dubte, com han posat de manifest tots els comentaristes, perquè en ell hi sons la paraula "cel", de manera que es prolonga així la referència al contingut astronòmic del poema arateu. La "palmera que s'encela" representa els Fenòmens; amb aquesta metàfora, Meleagre aconseguix al·ludir alhora a la pàtria d'origen d'Arat i a la seva obra més famosa. El precedent que d'aquest adjectiu presenta Homer es refereix també a un arbre:

δένδρα μακρὰ κεύκτι,
κλήρη τ' αἴγειρός τ', ἐλάτη τ' ἦν οὐρανομήκης¹⁸¹.

Es pot considerar com a variatio de Ilíada XIV 287-8:

εἰς ἐλάτην ἀναβὰς περιμήκετον, ἦ τότ' ἐν Ἴδῃ
μακροτάτη κεύκτιε δι' ἦρος αἰθέρ' ἴκενεν.

181. Od. V 240.

De la contaminació d'ambdós passatges, segons Cahen¹⁸²,
n'hauria derivat el vers de Cal·límac

ἦς δέ τις αἴγιος, μέγα δένδρον εἰθέρι κῦρον¹⁸³.

Però és també freqüent el seu ús metafòric en expressions referides a la "fama", com, per exemple, κλέος οὐρανομήκης / ἐν βροτοῖσιν ἔτις¹⁸⁴ i, semblantment, l'expressió οὐρανομήκης ποικίτη¹⁸⁵ ben genuïna també en la nostra llengua. El sentit d'aquestes metàfores es pot trobar també ja en Homer, amb expressions com ara κλέος οὐρανὸν κύρην ἴκων¹⁸⁶ o βέ και μευ κλέος οὐρανὸν ἴκει¹⁸⁷. De manera que potser no és improbable que en l'expressió οὐρανομήκης φοίνικος hom percebés, a més dels sentits que ja hem anotat, també el de "fama extraordinària", que l'obra d'Arat, com sabem, podia reclamar amb tot dret.

La metàfora al·lusiva a Arat, doncs, resulta de les més recixides entre les usades per Meleagre en aquest poema. Però l'habilitat del poeta serà capaç, encara, d'extreure més expressivitat a la imatge de la palmera, prolongant el seu rendiment metafòric fins al darrer mot del díptic.

Efectivament,ensem que la interpretació del

182. Les hymnes de Callimaque. Commentaire explicatif et critique, París 1939, p. 256.

183. Hymn. VI 37.

184. Aristoph. Nub. 459.

185. Isocr. Orat. XV 134.

186. Od. VIII 74.

187. Od. IX 20.

terme ἔλικας és bastant clara: φοίνικος ἔλικας haurà de designar necessàriament una part de la palmera, segons el procediment emprat per al·ludir a la majoria de vegetals utilitzats en la confecció figurada de la Corona¹⁸⁸. Gow & Page no acaben de veure prou clar, però, que aquest terme es pugui referir a les fulles o branques d'aquesta mena d'arbres¹⁸⁹. En canvi, pensem que l'inesperat ús d'aquesta paraula per designar aquesta part de l'arbre és degut a l'intent per part del poeta d'al·ludir també amb aquest mot a dues coses al mateix temps: les branques de palmera amb què es contribueix a la garlanda poètica i, alhora, el moviment de les estrelles. Efectivament, els verbs ἐλίσσασθαι, εἰλίσσασθαι i εἰλιτῖσθαι (juntament amb les respectives formes compostes) són els més usats per expressar el moviment dels cossos celestes en els Fenòmens d'Arat¹⁹⁰. Tot lector atent d'aquell poema recorda, segurament, la notable freqüència amb què són usades les formes d'aquests verbs. Pensem que aquest record pot molt bé ser evocat pel terme ἔλικας amb què es clou la referència a Arat en el poema. Si la palmera "que ateny el

188. Per exemple, δάφνης κλῶνα (v. 14), κισσοῖο κορύμβους (v. 15), etc.

189. Loc. cit.: "the word, suitable enough of sprays of vine or ivy, seems unsuitable to a palm. (...) perhaps we should consider whether Meleager means the recurved fronds in the crown of a palm."

190. És il·lustratiu el quadre de la p. 25 de Aratus as a Poetic Craftsman, de M. L. Pendergraft, on es recullen els verbs de moviment relatius a les constel·lacions. Vegi's també E. Calderón Dorda, «Lengua y estilo en Arato: la expresión del movimiento de las constelaciones», VIII Congreso de la SEEC, Madrid 1991, pàgs. 2-4 (en premsa).

cel" representa el poema arateu, les branques d'aquest arbre --que hom pot, fàcilment, imaginar en l'altura, destacant-se contra el cel, fendint-lo en diverses direccions-- representen el moviment de les figures celestes, de les constel·lacions que solquen el cel. De fet, l'ús de ἑλικες en el sentit que aquí posem de manifest està suficientment documentat per Aristòtil, Metafísica 998a 5 (κινήσεις καὶ ἑλικες οὐρανοῦ), així com per Eudoxe, Ars Astronomica V 3 (referint-se a òrbites planetàries) i IX 2 (del sol i la lluna).

Caldrà revisar encara, finalment, les interpretacions que els comentaristes han anat aportant a propòsit del terme προηγόνους. Cent anys enrera, E. Maass ja resumia aquesta qüestió de forma bastant definitiva, afirmant a propòsit dels dos epigrames arateus: "Meleager hæcce poematis quasi 'primitias' Arati prædicat diserte... Utique, antequam 'Phænomena' componerentur, existisse pusilla ista, si trutina Meleagri dictum examinaret, largiendum esset. Sed tamen excedit hoc omnem probabilitatem."¹⁹¹ Tanmateix els traductors han anat repetint, en general, allò que aparentment afirmen els versos de Meleagre: que es tracta de composicions primerenques¹⁹². Waltz sembla oferir una interpretació una mica diferent: "(premiers bourgeois) dont il a recueilli les poésies plus familières, par opposition au poème des

191. E. Maass, Aratea, p. 230.

192. Així, per exemple, M. Fernández-Galiano, Antología Palatina, Madrid 1978, p. 118.

Phénomènes, auquel l'auteur vient de faire allusion¹⁹³. Però aquest comentarista intenta encara, sens dubte, justificar la interpretació tradicional. Gow & Page han afegit que, fossin o no obres anteriors als Fenòmens, era improbable que Meleagre pogués saber-ho. Amb llur habitual agudesa, suggereixen, a més, que el poeta pot haver manllevat l'expressió a Eurípides, Hècuba 458. πρωτόγονός τε φοῖ/νιξ. No hi ha dubte que és una possibilitat molt temptadora. Però la coincidència entre ambdós llocs potser és més aparent que no sembla: en el passatge coral, efectivament, πρωτόγονος es refereix a la palmera de Delos, la primera palmera mai nascuda; en la metàfora de Meleagre, en canvi, l'adjectiu es refereix tan sols a ἔλικας, i poc sembla que hom pugui trobar cap relació amb Delos ni amb res del passatge euripideu.

El significat primigeni de πρωτόγονος el trobem en Homer i en Hesíode, on aquest adjectiu es refereix sempre a animals de cria joves, xais i cabrits, fornidors de carn tendre i pell suau¹⁹⁴. Poetes posteriors usaran el terme amb un sentit més acostat a la noció de "primogenitura" i de "primacia"¹⁹⁵. En aquest sentit, tal vegada calgui interpretar la referència als "tanys jovencells" de la palmera en al·lusió al caràcter innovador

193. En nota a la seva edició en la "C.U.F.", París 1960, p. 112.

194. Per exemple, Il. IV 120: ἐρνῶν πρωτόγωνων ῥέπειν κλειτὴν ἐκατόβην; Erg. 543-4: πρωτόγωνων δ' ἐρίφων.../ δέρματα συρράπτειν.

195. Així en Pind. Ol. X 63 πρωτόγονοι τελετῆ, o en Eurípides, a més del lloc ja citat, també en Iphig. Tau. 209: πρωτόγονον θέλος.

del tipus de poesia representat pels Fenòmens.

Però pensem que no cal sortir del poema de Meleagre per saber quin sentit volia donar l'autor a aquest adjectiu. Creiem que φοίνικος πρωτόγονους ἔλικας és comparable, o millor dit, equivalent a d'altres expressions usades pel poeta en relació a d'altres components de la seva garlanda poètica. Es tracta de ροιῆς ἄνθη κρῶτα (v. 28), νέους ὄρηκας ἐλαίης (v. 39) i νέην κύπρον (v. 42). Els adjectius κρῶτος i νέος evoquen aquí, fonamentalment, la idea de "tendror", i entenem que hi ha una raó per desvincular aquests termes de la consideració dels epigrames a què fan referència com a obres pertanyents a una determinada època de l'autor respectiu: la coherència de la metàfora. Es a dir, en referir-se a plantes com l'alenya o l'olivera, el poeta, si no vol suggerir una imatge excessivament irreal, ha de limitar-se a prendre'n uns petits brots. Exactament això és el que succeeix en citar la palmera --tan adequada, com hem vist, per suggerir, alhora l'origen del poeta i, amb un adjectiu ben a propòsit, la seva obra més coneguda--: per no resultar grotesc, cal un adjectiu que acomodi la imatge de les branques d'aquest arbre a la de la corona que confegeix el poeta, que és fictícia, però no absurda: només si son branques petites, es a dir, tot just acabades de brotar, πρωτόγονους, és possible oferir una imatge coherent.

Així doncs, la poderosa metàfora usada per Meleagre per al·ludir a Arat fa referència tan sols al seu famós poema. Independentment del valor que l'autor del recull pogués atribuir als epigrames arateus que hi aplegava, Arat era, sobretot, el prestigiós poeta dels Fenòmens. En aquest sol díptic

s'hi conté el reconeixement de l'extraordinària fama del poema i la seva consideració com a obra de savi art hel·lenístic.